

מדינה יהודית ממלכתית ודמוקרטיה

סוגיות בהפחתת כפייה דתית
והגברת זהות יהודית ממלכתית בדיבור אחד

מרכז מנור מבית יוזמת המאה

תהלה פרידמן
ד"ר רעות פינגר דסברג

תקציר מנהלים

נרטיב ושפה

מסמך זה מבקש לברר מהי מדינה יהודית, לאפיין את הבעיות הקיימות ולהציע פתרונות יישומיים. כלומר, מה משמעותה של יהדות בהיקשר של מדינה, ומה תפקידה של מדינה בהיקשר של יהדות, תוך שילוב תיאוריה ומעשה.

למרות שהיהדות היא מכלול של דברים, השיח הציבורי מארגן אותה בצורה דיכוטומית. או דת או תרבות או זהות. כאשר המשמעות שקיבלה את הדומיננטיות הגדולה ביותר בהיקשר הזה היא ההתייחסות ליהדות כאל "דת". גם מבחינה ציבורית וגם מבחינת המדינה, ההתייחסות לענייני יהדות תמיד נוגעת להסדרים של "יחסי דת ומדינה" ומחלוקת בין חילונים לדתיים. זאת על אף העובדה שאצל מרבית היהודים הישראליים מדובר בתמהיל של דת, תרבות וזהות.

תפיסת היהדות כדת בלבד הביאה את המדינה, לא אחת, למשוך את ידיה מהאחריות לטובת גופים דתיים ופרטיים שונים. היעדר לקיחת האחריות של המדינה יוצר מצב של "איים של ריבונות פרטית", היעדר ממלכתיות, היעדר דמוקרטיה ופגיעה בזכויותיהם של רבים. בנוסף, ארגון השיח באופן שבו "היהדות" = "דת בלבד", יוצר כפייה, ניכור, דילים פוליטיים, ובעיקר לא מאפשר ליהדות לתפקד כזהות משותפת ומחברת, הדרושה לחברה הישראלית, כמו לכל מדינות הלאום אל מול אתגרי הגלובליזציה.

אנו מבקשים להניח בצד את המאבק הדתי חילוני ואת "הסכם העבודה" לפיו הדתיים אחראים על הצביון היהודי, ואילו החילונים על החירות וזכויות הפרט. אנו מניחים רצון משותף למדינה יהודית המאפשרת הנחלת זהות יהודית מגוונת אך נוכחת, ומציעים לעשות זאת באמצעות **תנועת מאזניים**. מצד אחד, הפחתת כפייה היוצרת ניכור, ומן הצד השני הגברת זהות יהודית והחזרת המדינה לאחריות על יהדותה של המדינה מבחינת תרבות, זהות, דת ולאום. לא רק מה "לא", אלא גם מה "כן". תנועה משולבת של "סור מרע ועשה טוב". הפחתת כפייה והגברת זהות יהודית **ממלכתית**.

ארבעת עקרונות העבודה

"גם וגם": לכל ערך צודק ככל שיהא יש מחיר. המחיר של פרהסיה יהודית היא רמה מסוימת של כפייה ומאידך, המחיר של חירות הפרט הוא איבוד הצביון, הקהילתיות והקולקטיב. אלו ואלו, נושאים עמם משמעויות כבדות משקל בעבור החברה הישראלית כל עוד נותרים בעמדות קוטביות. הסוגיות אליהן התייחסנו מבטאות קונפליקטים אידיאולוגיים עמוקים בחברה הישראלית והנוגעים במעגל החיים של האדם והמרחב התרבותי שלנו כחברה. על כן, בחרנו להתייחס אליהן דרך הפריזמה של - כמה אנחנו יכולים להפחית כפייה במסגרת האפשרית מבלי לאבד את השייכות הקולקטיבית, ועד כמה אנו יכולים להוסיף זהות באופן שמחזק שייכות מבלי לפגוע יותר מידי בחירות האישית.

חוצה חדש של ממלכתיות: בסוגיות שונות ביקשנו להדגיש כי ליבת האחריות שייכת לרמה הלאומית-ממלכתית. המדינה איננה יכולה לפטור את עצמה מאחריות על סוגיות מהותיות במעגל חייו של אדם. זאת לאור העובדה כי, מקומות שבהם המדינה אינה מעורבת באיזשהו אופן, נוצרים איים של ריבונות עצמאית, אנרכיה, חוסר אכיפה וקושי דמוקרטי. הדרישה לממלכתיות אין משמעותה שעל המדינה לספק כל שירות ואין משמעותה בהכרח ריכוזיות. ממלכתיות היא ההפך מג'ונגל ומאיים של "אין מדינה". בהחלט ייתכן, ואף טוב שיהיה, ביזור של סמכויות המדינה לרמה מקומית או קהילתית, ובלבד שהביזור הזה יהיה מושכל ובעל מבנה סדור הרואה את התמונה השלמה.

צמצום הסכסוך: בסוגיות שונות ההצעות שלנו חותרות לצמצום הסכסוך ולא להשגת פתרון מוחלט. תפיסה זו נשענת על הבנה כי יש ערך לפתרונות חלקיים המאפשרים יצירת גיבוש תמיכה כללית גם אם לא מסכימים על התמונה כולה, אלא על הצעדים שננקטים, ולכן, ההצעות שלנו, ברובן, אינן מבקשות לפתור את כלל הבעיה, אלא לצמצם את המתחים הקיימים

מסורתיות כצורת חשיבה: המסורתיות מעלה על נס את ערך שמירת הביחד של עם שיש לו עבר ועתיד משותף. חשוב לציין כי אותו "ביחד" אינו בולע את היחיד ואינו מבטא שיח ליברלי - אלא כזה הדורש צמצום, פשרה, אהבה והמתנה. כמאמר המשורר "טוב לנו יחד", ובשביל חדות היחד כל אחד מוותר איפשהו¹.

¹ מבוסס על דבריו של פרופ' מאיר בוזגלו, 22.9.2021, <https://www.israelhayom.co.il/judaism/article/4675007>

תהליך העבודה

מיפינו את כלל הסוגיות הרלוונטיות לסוגיות העוסקות בזמן הציבורי והפרטי ולכאלה שמוקדן המרחב הפיזי והמטא-פיזי. מתוכן בחרנו סוגיות שבהן רמת הכפייה מייצרת נזקים זהותיים העולים על התועלת לקולקטיב, וסוגיות המאפשרות חיזוק זהות מכלילה. העבודה התבצעה על ידי, ובהתייעצות עם חילונים, דתיים, מזרחים ואשכנזים, גברים ונשים המחויבים כולם לקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית, ורואים ביהדות תמהיל גם אם מעניקים משקל שונה לכל אחד ממרכיבי היהדות.

סוגיות נבחרות:

✓ הצמדת שנת הלימודים ללוח השנה העברי התחלת שנת הלימודים בא' באלול וקיצור חופשת הקיץ.

בניגוד ללוח החופשות המוצמד לחגי ישראל והמועדים, תחילת שנת הלימודים וסיומה אינם מסונכרנים עם לוח השנה העברי. חוסר הסנכרון יוצר היעדר למידה רציפה עד חופשת חגי תשרי, באופן שמגיע גם לידי מצב אבסורדי של יציאה אחרי חמישה ימים בלבד של לימודים. ילדי ישראל אינם מכירים את החגים, אינם לומדים בתחילת השנה זמן ארוך וממושך ומעמדו של הלוח העברי מכונן הזהות נפגע. בהצעה זו אנו מציעים משהו כפול, שתורם הן להגברת הזהות וחיזוק התרבות והן למשק הישראלי: הצמדת תחילת שנת הלימודים וסיום שנת הלימודים ללוח שנה העברי, קיצור חופשת הקיץ לשישה שבועות ויצירת ארבעה/חמישה סופי שבוע ארוכים לאורך השנה בדומה למודל הבריטי.

✓ מרשם הזוגיות וסטנדרטיזציה של ידועים בציבור.

בישראל של היום יש בין 400 אלף לחצי מיליון אנשים המוגדרים "חסרי דת" ואין להם שום אפשרות להינשא בישראל לאור העובדה כי הם אינם יהודים לפי ההלכה, אך משתייכים לקולקטיב היהודי. מצב שכזה אינו ממלכתי ואף אינו דמוקרטי. אמנם קיימים פתרונות הכרה עבור חלק מאלו שאינם יכולים להינשא לפי ההלכה, כמו "ברית הזוגיות" אך הם מצומצמים למצב בו שני בני זוג חסרי דת, וכן קיים מוסד הידועים בציבור שסובל מסרבול בירוקרטי. אנו מציעים לאמץ פתרון שמאפשר הרחבה משמעותית של מספר הזוגות שיוכלו לקבל הכרה רשמית של הזוגיות שלהם מהמדינה באמצעות שינוי שם המרשם **למרשם זוגיות** עבור כל אלו שנישואין לפי ההלכה לא **תופסים לגביהם** ומשכך גם אינם נדרשים לגט לחומרא. הגדרה זו, תאפשר גם לזוגות שאחד מבן הזוג אינו יהודי ולזוגות חד מיניים לקבל הכרה רשמית מהמדינה ולהירשם במרשם מסודר בפיקוח המדינה. בנוסף, אנו מציעים לייצר סטנדרטיזציה של ידועים בציבור שתקל על זוגות הרוצים להיחשב ידועים בציבור לעמוד מול גופים מנהליים.

✓ טקסים וסמלים.

בימינו אנו, המאופיינים בהעדר אמון ובמשבר לכידות חריף נגררים טקסים וסמלים ישראליים ולאומיים לתוך שיח פוליטי וזאת תוך היחלשות של לפחות אחד מאבני היסוד של הטקסים. כך לדוגמה, ימים המוגדרים כימים ממלכתיים, הוצאו לא אחת מהזיהוי שלהם כעניין ממלכתי ונגררו לתוך תבניות פוליטיות מדירות ומפלגות. הנורמטיביות התחלפה בביקורתיות וברגישות פוליטית, הפוגמים ביכולת לבסס מסורת קולקטיבית. במסמך זה אנו מציעים למדינה להחזיר את הממלכתיות לתוך סמלים וטקסים בין היתר באמצעות פרויקט שיתופי לבניית אתר רשמי המאגד לראשונה את כלל סמלי ישראל. אתר זה יהווה פלטפורמה לשילוב אמנים צעירים, תרבות ופרשנויות שונות. בנוסף, מוצע לייסד פרויקט חינוכי של אייקונים וסמלים לחגים ויצירת מסורת של אגרות יום ממלכתיות.

✓ תחבורה ציבורית בשבת.

על אף שקיימים מענים שונים והצעות שונות בתחום התחבורה הציבורית בכלל, ובנושא התחבורה הציבורית בשבת בפרט, לרבות פתרונות מקומיים עצמאיים, כל אלו לא מתחשבים במורכבות הפוליטית במסגרתה יש להתחשב בצרכי כלל האוכלוסיות. אנו מציעים לאמץ את עקרון הסובסידיאריות והביזור האנכי, לפיו שאלות של מדיניות ציבורית צריכות להיות מוכרעות על ידי הרשות הדמוקרטית הקטנה והקרובה ביותר לאזרחים.

✓ תשעה באב.

בתודעה הלאומית היום, טעון תשעה באב במשמעות דתית בעיקרה. רוב רובו של העם שאינו משתייך למעגל הדתי ואינו מתחנך בחינוך הדתי, כלל אינו מכיר ביום ובמשמעותו. כאירוע מכונן בתולדות העם היהודי, מהווה שחיקתו של המועד סמל לשכחת העבר. אנו לא מתכוונים לעבר רק במובן של חורבן בית המקדש הראשון והשני, אלא לעבר ככזה הטומן בתוכו לקחים חשובים על אובדן חירות, על קבלת האחר ועל רב תרבותיות. תשעה באב לא מסתכם רק בשנאת חנם כפי שנוטים לראותו בציבור, אלא יום המאפשר התבוננות באירועי חורבן ומשברים לאורך ההיסטוריה היהודית, ובלקחים ההיסטוריים העולים מהם. אנו סבורים שלצד המגבלות הכרוכות ביום, יש להחזיר את העיסוק הזהותי בתשעה באב למרחב הציבורי. זהו צעד מכונן בדרך לריפוי החברה הישראלית והגברת ההידברות בין חלקיה השונים. מדובר בתנועת מאזניים מתבקשת. במקרה זה, אנו מבקשים לשנות את האיזון. לא על ידי התרת חסמים הקיימים היום (לאור העובדה שכמעט ואינם קיימים), אלא על ידי חשיפת המשמעויות הערכיות העמוקות הניצבות בלב הפרקטיקות הקיימות היום.

✓ סוגיות במערך הקבורה.

בישראל ישנה מסורת יהודית ארוכת שנים של כבוד המת, והיא אחת המדינות היחידות המאפשרות שירותי קבורה בחינם. אל מול הערך החשוב, הדרך בה זה נעשה מעידה כי המדינה למעשה משכה את ידה מכל עיסוק בנושא והוא מופקר לעשרות, אם לא מאות, גופים פרטיים בעלי אוריינטציה דתית שפועלים ללא סטנדרטיזציה, ללא פיקוח, ובעיקר ללא מחויבות ואחריותיות כלפי האזרח באופן שבו שירות זה ניתן. במסמך זה אנו מציעים לייסד רפורמה כללית במערך הקבורה בישראל. אולם, עניין זה דורש תהליך ממושך ויסודי. עד שיוסדר תהליך מעין זה אנו מציעים מספר מענים שיכולים לצמצם את הנזק ותחושת הניכור, וביניהם יצירת אתר כללי/מסמך אחיד שירכז את כלל המידע שמשפחת הנפטר צריכה בימים הראשונים ויהיה מונגש לכלל הציבור, ללא תלות לאיזה גוף/עמותה הם משתייכים לפי אזור מגוריהם. בנוסף, אנו מציעים לעגן את הפתרון עבור קבורת חיילים שאינם יהודיים לפי ההלכה היהודית בהוראות מסודרות על מנת למנוע דיונים ושינויים באופן שייפגע בכבודם של חיילים אלו ובכבודם של משפחותיהם.

תוכן עניינים

7	נרטיב, מיחסי דת ומדינה ליהדות ממלכתית
12	עקרונות מנחים
14	תהליך העבודה, מהסדרי "דת ומדינה" למדינה יהודית ממלכתית
16	1. התאמת לוח השנה במערכות החינוך ללוח השנה היהודי
21	2. מרשם הזוגיות
27	3. סמלים וטקסים
30	4. תחבורה ציבורית בשבת (נכתב על ידי "המרכז ליהדות ומדינה" מבית מכון הרטמן)
33	5. תשעה באב
36	6. סוגיות בקבורה
	נספחים

אנו מבקשים להודות לשותפים והיועצים השונים שליוו אותנו בתהליך זה (לפי סדר א'-ב') רותם אורג, פולי ברונשטיין, מתנאל בוזגלו, לין בן-שושן, ד"ר ורב משה הרשקוביץ, מיטל זיידמן, ד"ר מיכל טביביאן מזרחי, אריאל מואב, עדן מנדלוביץ', רז סאקר, שלמה פיוטרקובסקי, אודי פראוור, תני פרנק, ארי שביט.

מרכז מנור מבית יוזמת המאה

מיחסי דת ומדינה ליהדות ממלכתית

עצם היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית היא הרצון והעובדה המוסכמת על רוב אזרחיה². אך מה משמעותה של "מדינה יהודית" ואיך נראית מדינה יהודית, זו אחת השאלות שמפלגות את החברה הישראלית באופן עמוק. מדובר במחלוקת רחבה בהרבה משאלות של יחסי דת ומדינה, משאלות של הלכה וזכויות פרט. אלא בשאלה יסודית הרבה יותר:

השאלה ה

הבעיה

למרבה האבסורד והצער, היהדות שיכולה הייתה להוות את אחד מהגורמים ללכידות חברתית פנים יהודית בישראל, מתפקדת באופן ההפוך - כאחד מגורמי המחלוקת והשיסוע המרכזיים. "סוף המדינה היהודית" היא קריאת הקרב האפקטיבית ביותר של האופוזיציה כיום, ומחלוקת סביב סוגיות הקשורות ביהדותה של המדינה מפרקות ממשלות וקואליציות לעיתים לא נדירות. השאיפה למדינה יהודית - סיבת הסיבות ועילת העילות לקיומה של מדינת ישראל - הפכה לאחד הגורמים המאיימים על יכולתה של החברה הישראלית להמשיך להתקיים כחברה אחת.

הסיבה המרכזית לקושי להסכים מהי מדינה יהודית היא קיומן של שלוש פרשנויות מרכזיות למושג יהדות, שנחשבות, בשיח הציבורי הישראלי כדיכטומיות. על-פי הפרשנות הראשונה זוהי בראש ובראשונה **דת** - מערכת נתונה של אמונות ומצוות שבמוקדה הברית המיוחדת בין האדם והעם לאלוהיו. פרשנות אחרת מתמקדת ב**היותה של היהדות זהות לאומית** של המשפחה-שבט-עם היהודי. והשלישית, רואה בה **תרבות** ההולכת, נוצרת ומתהווה דור אחר דור. התפיסות הללו לא מוכרחות להוציא זו את זו אבל יש בהן דגשים שונים וכל אחת מהן גוזרת תפיסה שונה של "מיהו יהודי" ומהי "מדינה יהודית".

המחלוקת הזו מלווה את החברה הישראלית שנים ארוכות והייתה מהאתגרים הגדולים של התנועה הציונית מיום היוסדה. על מנת להתחמק ממנה נצמדו ממשלות ישראל, החל מהראשונה שבהן, למסמך ה"סטטוס קוו" שנוסח עוד בימי המנדט הבריטי והסדיר את המחלוקת העיקריות בדת ומדינה - שבת, מעמד האישי, כשרות, חינוך ועוד מספר נושאים שמטרתם הייתה לאפשר חיים משותפים ליהודים שומרי מצוות ושאינם. המסמך הזה עסק בעצם במעמדה של **הדת היהודית** במדינת ישראל, כשההנחה הייתה שאת המחלוקת היסודית של מהי יהדות ומה משמעותה של מדינה יהודית לא ניתן לפתור. כלומר, המסמך אימץ בעצם את תפיסתה של היהדות כדת והסדיר קווים מנחים להתמודדות עם הסוגיות במדינה.

² מדד הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי לשנת 2021.

עם השנים הלך מסמך הסטטוס קוו ואיבד מהרלוונטיות שלו. בראש ובראשונה כיוון שהתנאים חברתיים לתוכם הוא נכתב השתנו ללא הכר. הוא נכתב לתוך חברה שבה כל אדם השתייך לדת כלשהי, בעוד בישראל של היום ישנם מאות אלפים שאינם יהודים לפי ההלכה האורתודוקסית אך משתייכים לקולקטיב היהודי, מה שיצר לאקונה ענקית בהסדרי הנישואים. הוא נכתב לתוך חברה שהתניידה ברובה בתחבורה הציבורית, ומשכך לקיומה או העדרה הייתה השפעה משמעותית על צביון המרחב הציבורי בשבת, ואילו כיום ישראל היא חברה שנשענת בעיקר על תחבורה פרטית. הוא נכתב גם לתוך חברה עם כלכלה צנועה וריכוזית, וישראל של היום צרכנית ותחרותית מה שהפך את איסור פתיחת מרכזי הקניות לאות מתה.

כדי להחליף את הסטטוס קוו הלא רלוונטי הונחו על השולחן הישראלי לאורך השנים מספר הצעות לאמנות חברתיות (כמו אמנת צמרת משנת 1996, אמנת גביון-מדן משנת 2000 ואמנת כנרת משנת 2001) שהציעו מסגרת לפשרה מוסכמת והסדרים חוקיים חדשים בנוגע לסוגיות שנויות במחלוקת. האמנות הללו, על אף שלא הגיעו לחקיקה, עיצבו במידה רבה את מסגרת השיח הציבורי והפוליטי שוב ושוב סביב שאלות של דת ומדינה. ההסדרים אותם הציעו אמנם רלוונטיים יותר מאלו של הסטטוס קוו משנת 1948, אך גם הם נשארו במסגור של יהדות כדת וגם היו בנויים על הנחת היסוד שהאתגר הוא לאפשר חיים משותפים לדתיים וחילונים.

עד היום - ארגון השיח של המושג "מדינה יהודית" היה סביב שאלות של יחסי דת ומדינה ומחלוקת בין חילוניים ודתיים

ומכאן לאן...

לדעתנו, עצם המסגור הדיכוטומי של הסוגיות כמחלוקת דתיים-חילונים ויחסי דת ומדינה אינו מתאים עוד, וזאת משלוש סיבות: ראשית, משום שהחלוקה בין דתיים וחילונים אינה רלוונטית לימים אלו. בשאלות רבות הנוגעת ליהדות המדינה ניתן למצוא דתיים משני עברי המחלוקת וכך גם חילונים. הסערה האחרונה סביב רפורמת הגיור והכשרות הייתה בעיקרה ויכוח פנים דתי. יתכן שעליית קרנה של האופציה המסורתית, האנטי דיכוטומית בהגדרתה, היא ביטוי המובהק עד כמה החלוקה הדיכוטומית אינה משקפת. המסורתיות, ששנים רבות נחשבה כמבטאת פסיחה על שני הסעיפים וחוסר יכולת להחליט או להתחייב, קיבלה הכרה בשנים האחרונות כאופציית "לכתחילה"³.

שנית, משום שהמסגור של יחסי דת ומדינה מאמץ רק פרשנות אחת למושג יהדות, כדת בלבד. המחקרים המקיפים של קמיל פוקס ורוזנר מוכיחים כי רובו המוחלט של הציבור היהודי בישראל חי "יהדות-ישראלית" שהיא תמהיל במינונים משתנים של יהודיות וישראליות, זהות דתית, לאומית ותרבותית. אמנם בקצה האחד של ספקטרום

³ יתכן אפילו שהיא למעשה המשכיות הכי "נאמנה למקור". בעולם הקדם מודרני, יהודים לא הוגדרו על פי רמת שמירת המצוות שלהם. הם היו יהודים שהקפידו יותר או פחות. שלמדו יותר או פחות. זה השתנה לאורך החיים ובתוך משפחות. הזהות האישית והקהילתית לא נקבעה על פי רמת שמירת המצוות או האמונה באל, ובוודאי שאלו לא נתפסו כאידאולוגיה. הדגם שאנו מכירים כיום כ"מסורתי", הוא במידה רבה המיינסטרים היהודי הקדם מודרני. היהדות המזרחית ששמרה במידה רבה על הדגם הזה אינה נענית לחלוקה הדיכוטומית החילונית-דתית ומביאה גם היא להחלשתו ולצורך לנסח הסדרים אחרים שיתנו ביטוי ליהדות הישראלית המתהווה היום.

התומכים ב"מדינה יהודית", ישנם אנשים המבקשים לכוון בישראל מדינת הלכה יהודית דתית שתאכוף באמצעות חוקיה את ההלכה על כלל הציבור. בקצה השני, ישנם אלו המבקשים לחיות במדינת ישראל הדמוקרטית בה יש רוב יהודי אך מתקיימת הפרדה מוחלטת בין דת ומדינה. אך אלה הם קצוות. קולות, בעלי בולטות אבל קטנים במספרם. הרוב המוחלט של היהודים בישראל, הם יהודים-ישראלים על הרצף, ויהדותם היא "וגם וגם". יש לה ממדים דתיים, ממדים לאומיים וממדים תרבותיים.

כל הנאמר עד כה רלוונטי לציבור הציוני. שונה המצב כאשר מדובר על הציבור החרדי, ציבור גדול שבגלל גודלו לא נכון להגדירו כציבור קצה. אבל הוא חריג במובן זה שהוא מייצג השקפה הומוגנית יחסית בדבר משמעותה של מדינה יהודית. בתוך העולם החרדי ניתן לזהות כוחות שאוחזים בגישת "תן לי את יבנה וחכמיה", כלומר מבקשים היבדלות אוטונומית וכללים משלהם ללא שאיפה להחילם על כלל המרחב הישראלי. לעומתם, יש אחרים שבהחלט מנסים להשתמש בחוק המדינה לאכיפת ההלכה במרחב הציבורי. אלה גם אלה אינם פרטנרים לשיח הסכמות מוצהר.

שלישית, משום השינוי המהותי שחל בתרבות הפוליטית. הסטאטוס קוו והאמנות שבאו אחריו ביטאו שיח של משא ומתן, פשרה, הסכמות ודילים פוליטיים. התרבות הפוליטית הזו חלפה מהעולם. בישראל, כמו בעולם כולו, הפוליטיקה הולכת ומתרחקת מרעיון הפשרה כהישג והצלחה ומעלה על נס את ה"עמידה על עקרונות" וגם במחיר מאבק ומתח חברתי מתמיד.

כל זה אין משמעותו שאין ערך בחתירה לפתרונות, ניסוח הסדרים וצמצום המחלוקות סביב משמעותה של מדינה יהודית. אלא שבמקום לנהל מו"מ בין דתיים לחילונים, יהודים לישראלים, ימנים ושמאלנים. **אנו מציעים שפה ושיח שמשקפים יהדות כמכלול.**

שפה ושיח חדשים המבטאים השקפת עולם ציונית יהודית-דמוקרטית ומותאמים לצרכי השעה - "יהדות ממלכתית". היהדות כתמהיל משולב של דם לאום ותרבות.

הצורך בהצעה כזו לא נובע רק מחוסר הרלוונטיות של מסמך הסטאטוס קוו או אמנות שבאו אחריו או רק מאתגר הלכידות הפנימית שתוארנו למעלה, אלא גם מאתגר הגלובליזציה. שהרי לא רק בין חלקי החברה השונים יכולה כשהייתה היהדות בישראל לחבר - אלא גם בין הדור הצעיר למולדתו עתיקת השנים כמשקל נגד לתהליכי הגלובליזציה המכרסמים בחוסן של כלל מדינות הלאום. הגלובליזציה מדללת בעולם כולו את עוצמתה של התרבות הפרטיקולרית. התרבות המערבית שוטפת את העולם באמצעות הטכנולוגיה, הרשתות החברתיות ותרבות הצריכה ומאיימות להטביע לחלוטין תרבויות, מסורות ושפות מקומיות. וגם בישראל - בעוד ילידי הדורות הקודמים חשו "בני בית" קודם כל בתרבות היהודית והישראלית - זו הייתה שפתם, הספרות אותה קראו, לוח השנה שלהם והזיכרון ההיסטורי שעיב את תודעתם, הרי שבני שנות האלפיים הם הרבה יותר "אזרחי העולם". הרשתות החברתיות, זכויות האדם, הטיסות הזולות, ירידת קרנה של הלאומיות, עולם התעסוקה הגלובאלי, כאשר מול כל אלה ניצבת היהדות כדת בלבד (או כזהות לאומנית מדירה) ונעשה שימוש במנגנוני המדינה כדי לכפות אותה, קל להבין מדוע ישנה ירידה בחיבור הדור הצעיר לתרבות היהודית וההצעה הקוסמופוליטית קורצת הרבה יותר. כמדינה וכעם יש לנו צורך עמוק בחיבור של הדור הצעיר. בחיבור הזה תלויה בחירתו להמשיך ולחיות כאן. בחיבור הזה תלויה ההמשכיות שלנו.

חלק משמעותי מהמפעל הציוני הייתה היכולת להבטיח המשכיות יהודית לא רק באמצעות שמירת מצוות וקיום אורח חיים דתי. לאורך שנים הבטיחה מדינת ישראל את המשכיות של העם היהודי לא רק בהיותה "מקלט בטוח" מרדיפה פיזית וניסיונות השמדה, אלא, ואולי בעיקר בהיותה "מקלט בטוח" מפני התבוללות ואובדן זהות. מדינת ישראל באמצעות מערכת חינוך, סוכני תרבות ובעיקר באמצעות המרחב הציבורי, סמלים לאומיים ולוח השנה הישראלי-יהודי הבטיחה המשכיות יהודית וגם ללא שמירת מצוות ואפשרה לגדל "ילדים יהודים" בלי צורך להשקיע מאמץ אישי. הגלובליזציה וצמצומה של היהדות לממדים של דת בלבד דוחקת את אלו שאינם שומרי מצוות, מעבר לגדר.

זהו אתגר לא פשוט כי הוא טומן בחובו פרדוקס.

ההנחה הרווחת היום היא שיצירת מרחב ציבורי שמאפשר הנחלת יהדות כתרבות, כשפה, כדת וכזהות ללא מאמץ אקטיבי מצד הפרט, דורשת רמה לא מבוטלת של כפייה.

כך למשל הרצון לייצר מרחב ציבורי של שבת משמעותו רמה מסוימת של סגירת עסקים בשבת וצמצום תחבורה, ואלו צעדים שיש בהם אלמנט של כפייה. אותה כפייה יוצרת ניכור ודחיה המרחיקים ומנכרים אנשים מזהות יהודית, כאשר מן הצד השני אין די התייחסות להעלאת תרבות וזהות יהודית באופן חיובי. כך נוצר לנו מלכוד. אותם דברים שמטמיעים זהות הם אותם דברים שיוצרים ריחוק מהזהות. אלא, שאנו מבקשים להניח בצד לרגע את המאבק הדתי חילוני ואת "הסכם העבודה" לפיו הדתיים אחראים על הצביון היהודי, ואילו החילונים על החירות, ולשאול, בהינתן רצון משותף למדינה יהודית המאפשרת הנחלת זהות יהודית מגוונת אך נוכחת, מהו האיזון הנכון בין סגירה לפתיחה, הסדרה ובחירה בשבת. ולא רק בשבת.

בהנחה שלא מדובר ביחסי דת ומדינה אלא באופן העיצוב של "מדינה יהודית" הרי שיש לנו כאן שאלה לא רק "מהי יהודית" אלא גם "מהי מדינה" האם מדינה היא אוסף אזרחים או שיש לה, כמו בתפיסות הרפובליקניות, מהות בפני עצמה.

אם מדינה היא רק אוסף אזרחיה הרי שכל המשקל הוא על מידת ההזדהות של הפרטים עם התרבות/דת/זהות יהודית. אך אם נקבל שישנה זהות של המדינה שהיא מעבר להצטרפות הרצונות של האינדיבידואלים המרכיבים אותה. "המדינה" היא שצריכה להיות יהודית בחוקיה וצביונה גם אם הפרטים המרכיבים אותה נוהגים באופן אישי באופן אחר. הדגש הוא על חוקי המדינה, מוסדותיה והפרהסיה שלה. **יהודית ממלכתית.**

בין שתי התפיסות מתקיים מתח ואפילו, בחלק מהמקרים, משחק סכום אפס, כיוון ששימוש בחוק משמעותו הפעלת כפיה, כוח וצמצום משמעותי ביכולת הבחירה של האזרחים - ואלו, באופן טבעי מייצרים כעס, ניכור ודחיה. לפיכך אותו מעשה עצמו המקדם תפיסה אחת מחליש את השנייה. כך למשל איסור הצגת חמץ בפרהסיה מחזק את יהדותה של המדינה על פי תפיסה אחת אך מחליש את יהדותה של המדינה על פי האחרת. כיוון שבהיותו צעד כופה הוא מייצר ראקציה, כעס ואף מרד ו"דווקא". ראייה לכך ניתן למצוא באחוז העצום של יהודים המלים את בניהם ועורכים בביתם ליל סדר. שני דברים שהמדינה אינה מתערבת לגביהם בכלל ואולי דווקא לכן הם נפוצים כל כך, על אף הקושי הרגשי שלפחות ברית המילה מעוררת.

אנו מאמינים כי חייבים להחזיק בשתי התפיסות וכי הן מזינות זו את זו. גם מי שאוחז בתפיסה ליבראלית אינדיבידואלית צריך להכיר בכך שהפרהסיה והחוק מסייעים לבניית הזהות האישית וכי זהות אינה נבנית מתוך ריק אלא בדיאלוג עם חברה ומסורת. וגם מי שמדגיש את החוק ההצהרתי חייב להכיר בכך כי מעבר לגבול מסוים לא ניתן לכפות על אנשים הסדרים חוקיים שהם לא מזדהים איתם.

מתוך תפיסת העולם היהודית ממלכתית המשלבת בין ממד הזדהות האישית וממד הצביון המדינתי, ומתוך ההכרה בחשיבות של מדינה יהודית ללכידות הפנימית ולהמשך קיומה ושגשוגה של ישראל נוסחו ההצעות שבמסמך.

עקרונות מנחים

מסמך זה מטרתו כפולה. האחד, הוא להביא אל שולחן הדיונים סל של פתרונות ממלכתיים המבקשים לייצר הרמוניה וסינתזה בהגדרת המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית. המטרה השנייה היא להמחיש שפה המבטאת "חשיבת מרכז", קרי הפחתת כפייה דתית והגברת זהות יהודית ממלכתית, בדיבור אחד.

"גם וגם"

בכל סוגיה שנדרשנו אליה, ביקשנו להתייחס למתח ולהתנגשות הערכים הגלומים בתוכה ואל הדילמות העקרוניות המתעוררות בסוגיה. אנחנו לא מנסים לשרטט מתווה פשרה בין קבוצות חברתיות, אלא נקודת איזון בין ערכים מתנגשים. גישתנו היא שדווקא נקודת איזון בין שני ערכים חשובים היא זו המאפשרת לא לוותר על אף אחד מהעקרונות. היא מאפשרת גמישות מחשבתית, הסכמה וקבלה, ובעיקר יציאה מהקיפאון והמלחמה שגוזרת עלינו החשיבה הדיכוטומית. נקודת המבט שלנו הייתה כי אין לחפש "מי צודק" או "מה צודק" במובן הערכי, אלא להכיר בכך שלכל ערך צודק ככל שיהא ושלכל החלטה יש מחיר. מחד, המחיר של פרהסיה יהודית היא כפייה ומאידיך, המחיר של חירות הפרט הוא איבוד הצביון, הקהילתיות והקולקטיב. אלו ואלו, נושאים עמם משמעויות כבדות משקל בעבור החברה הישראלית כל עוד נותרים בעמדות קוטביות. לפיכך, **הבסיס שלנו הוא "גם וגם"**. איך מקבלים הכרעות מתוך תפיסת "גם וגם"? הסוגיות אליהן התייחסנו מבטאות קונפליקטים אידיאולוגיים עמוקים בחברה הישראלית והנוגעים במעגל החיים של האדם והמרחב התרבותי שלנו כחברה. על כן, בחרנו להתייחס אליהן דרך הפריזמה של - **כמה** אנחנו יכולים להפחית כפייה במסגרת האפשרית מבלי לאבד את השייכות הקולקטיבית, **ועד כמה** אנו יכולים להוסיף זהות באופן שמחזק שייכות מבלי לפגוע יותר מידי בחירות האישית? רק דרך נקודת מבט של **רציפות כמותית** ניתן להגיע לכדי פתרונות יצירתיים המתחשבים ומאזנים את המתחים הקיימים, ולא דרך שאלות של "האם", שדרך ניתן להשיב על השאלות רק בתשובה חד ערכית של "כן" או "לא".

חוזה חדש של ממלכתיות

בסוגיות שונות ביקשנו להדגיש כי **ליבת האחריות שייכת לרמה הלאומית-ממלכתית**. עקרון זה מבקש להכריז כי **המדינה איננה יכולה לפטור את עצמה מאחריות** על סוגיות מהותיות במעגל חייו של אדם. זאת לאור העובדה כי, מקומות שבהם המדינה אינה מעורבת באיזשהו אופן, נוצרים איים של ריבונות עצמאית, אנרכיה, חוסר אכיפה וקושי. **איננו קוראים להתערבות מלאה של המדינה** בחייו של הפרט, ותומכים בחירותו של הפרט ובזכותו המלאה לעצב את חייו – אך בו בעת, יודעים כי חייו מורכבים מאינספור מרחבים ציבוריים בהם נפגשים בעלי רעיונות ואידיאולוגיות שונים.

השאלות ששאלנו את עצמנו, האם המדינה נמצאת בהיקף מתאים? מהי האחריות של המדינה? ומי לוקח על כך את האחריות במקומה? כך למשל, העובדה שלזוגות רבים בישראל אין כל דרך חוקית להינשא היא לא רק לא צודקת, היא גם אנטי ממלכתית ואף אנטי דמוקרטית. נוצר "ואקום" נורמטיבי. העובדה שלא קיימת סטנדרטיזציה עבור זוגות שרוצים להיות מוכרים באופן רשמי במדינה ישראל יוצרת כאוס ופוגעת בזכויות אדם. גם כאשר קבורת אדם היא

באחריות בלעדית של עמותות פרטיות ללא רגולציה, נוצרת פגיעה בזכויות בסיסיות של אדם והיעדר משילות בתחום. יחד עם זאת, וחשוב לציין את זה כבר כאן. הדרישה לממלכתיות אין משמעותה שעל המדינה לספק כל שירות ואין משמעותה בהכרח ריכוזיות. המשמעות של ממלכתיות היא ההפך מג'ונגל ומאיים של "אין מדינה" - **אלא שבכל תחום תהיה הסדרה מסודרת וראויה**. בהחלט ייתכן, ואף טוב שיהיה, ביזור של סמכויות המדינה לרמה מקומית או קהילתית, ובלבד שהביזור הזה יהיה מושכל ובעל מבנה סדור הרואה את התמונה השלמה.

כך למשל, אנו תומכים בכך שהמדינה תאציל סמכויות **לרשויות המקומיות** על מנת שהן יכריעו בסוגיות השונות בהתאם לאופי הקהילה, המקום והזמן, והן אלו שיהיו אחראיות על כך. האצלת הסמכות לרשויות המקומיות מכירה בשונות הקיימת בין קהילות ואזורים בישראל ומחזיקה במתח הקיים בין האצלת הסמכות לרשויות אלו מול החשש מפני חיזוק תחושת האוטונומיות הקיימות בישראל. בנוסף, האצלת הסמכויות לרשות המקומית מאפשרת לפרט להרגיש שהוא יכול לקיים את חייו במרחב ציבורי המעוצב בהתאם להשקפותיו. תחושה זאת, הכרחית על מנת שיחוש כשותף שווה במעגל הציבורי הרחב יותר, הרי הוא המרחב המדיני, ולצמצום האנטגוניזם המוכר לנו כיום. וכך, בכל סוגיה, שמנו לנגד את עיננו את העיקרון כי העברת סמכויות ליצירת וקביעת הסדרים בתחומי יהדות ומדינה - לידיהן של הרשויות המקומיות - מאפשרת ליצור סביבת-חיים המותאמת לצרכי הציבור המקומי, ובכך לצנן את השיח המפולג בנושא ברמה הלאומית.

צמצום הסכסוך

בסוגיות שונות ההצעות שלנו חותרות לצמצום הסכסוך ולא להשגת פתרון מוחלט. תפיסה זו נשענת על הבנה כי יש ערך לפתרונות חלקיים המאפשרים יצירת גיבוש תמיכה כללית גם אם לא מסכימים על התמונה כולה, אלא על הצעדים שננקטים. גם מבחינה פוליטית, סוגיות שונות של "דת ומדינה" נתפסות בישראל כתפוח אדמה לוחט שהמחירים הפוליטיים להתעסקות עמן הם כבדים. לא בכדי, ניתן לראות כי במקרים רבים המדינה מושכת את ידה מהתמודדות עם הבעיות השונות. כבר עסקנו במחיר שיש להימנעות זו. אולם מעבר לשטחי הפקר שקיימים בסוגיות השונות, אנו סבורים כי הדרך לפתרון היא דרך הדרגתית ותהליכית. ולכן, ההצעות שלנו, ברובן, אינן מבקשות לפתור את כלל הבעיה, אלא לצמצם את המתחים הקיימים.

מסורתיות כצורת חשיבה

אנו תופסים כי מסורתיות מבטאת את ערך שמירת הביחד של עם שיש לו עבר ועתיד משותף. חשוב לציין כי אותו "ביחד" אינו בולע את היחיד - אלא כזה הדורש צמצום, פשרה, אהבה והמתנה. וגם לא "ביחד" שמבטא "חיה ותן לחיות" הליברלי, אלא כמאמר המשורר "טוב לנו יחד", ובשביל חדות היחד כל אחד מוותר איפשהו⁴. בנוסף, צורת החשיבה המסורתית מציעה לנו קיום גמיש ונינוח בתוככי המאבקים האידיאולוגיים השונים. בעיקר בשאלות של דת וחילון. בעוד שהסתכלות אידיאולוגית דיכוטומית מנסה ללכוד את המציאות תחת סדר רעיוני קוהרנטי המסורתיות מגיבה למציאות ולא מנסה למשמע אותה. המסורתיות מכירה בכוחה החמקמק ולכן מתמודדת עמה בצורות שונות, בזמנים שונים. בעבר אורח חיים זה זכה בעיקר לביקורת על כך שאיננו עקבי ורציני. בימינו קל יותר לזהות את כוחה

⁴ מבוסס על דבריו של פרופ' מאיר בוזגלו, 22.9.2021, <https://www.israelhayom.co.il/judaism/article/4675007>

של הבשורה המסורתית במסגרת האתגרים הפוליטיים השונים ובעולם של ריבוי וקיטוב המסורתיות אפשרה לנו לבחון כל סוגיה בקריצה וגמישות.

תהליך העבודה

מהסדרי "דת ומדינה" למדינה יהודית ממלכתית

האתגר הגדול עבורנו היה היציאה מאותה המשבצת של "סוגיות דת ומדינה" הנוגע רק לסוגיות משפטיות הלכתיות והסדרים חוקיים ציבוריים לעיסוק שלם בשאלת זהותה של המדינה כמדינה יהודית בזמנים ובמרחבים שונים - מאחר שאתגר המדינה היהודית רחב מאתגרי דת ומדינה, זה הצריך שינוי בצורת חשיבה, מיפוי ותהליך אחר.

במסגרת תהליך החשיבה והיצירה ישבנו ליד השולחן נציגים על המנעד של המרכז הציוני הישראלי, אנשים חילוניים, דתיים, מסורתיים, מזרחים ואשכנזים, גברים ונשים. המכנה המשותף של כולנו הוא המחויבות לקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, גם אם כל אחד ואחת מאתנו נותן משקל שונה לכל אחד ממרכיבי היהדות.

בשלב הראשון מיפינו את כלל הסוגיות הקיימות, אלו שאנו רגילים למפות אותן כשייכות למחלוקת בענייני דת ומדינה כמו כשרות, שבת, נישואין ותחבורה. אך לא רק הסוגיות אלו, אלא גם סוגיות שונות השייכות למרחב היהודי והמשפיעות על כולנו. אז הגענו לכדי החלטה לגבי **חלוקה של מרחבי זמן ומקום** - דבר שאפשר לנו לצאת מהקופסא של "דת ומדינה" ולהרחיב את המושג יהודי למרחבים שונים.

על בסיס המיפוי שעשינו, בחרנו סוגיות לפי הפרמטרים הבאים:

(1) רלוונטיות למושג הממלכתיות - מקומות שהמדינה יצאה מהתפקיד שלה כאחראית: הסוגיות שנבחרו מסמלות לא אחת את השאיפה להחזיר המדינה לתמונה, "במקומות" שהיא בחרה לצאת מהן לאור מחלוקות שונות וקושי להתמודד. הדבר הראשון שיש לעשות הוא החזרת האחריות של המדינה לתפקידה בהתמודדות עם

הגדרותיה של המדינה כמדינה יהודית בממד התרבותי, ההיסטורי, הזהותי והדתי. כפי שכתבנו, אין פירוש הדבר כי על המדינה לעשות זאת באופן ריכוזי, אלא היא רשאית להאציל סמכויות, לפקח, לבזר - אבל לא להשאיר זאת ללא שום התייחסות מצדה, וללא שום ריבונות.

(2) זיהוי בעיות שניתן לייצר בהן תנועת מאזניים: בבחירת הסוגיות ביקשנו לייצר תנועת איזון. נבחרו סוגיות שבהן רמת הכפייה מייצרת נזק וניכור העולים על התועלת שהם מביאים, ומן הצד השני, נבחרו גם סוגיות בהן ראינו פוטנציאל לחזק את זהותה של המדינה כמדינה יהודית בממדים שונים. הפחתת כפייה מחד, והגברת זהות יהודית ממלכתית מאידך. **כל זאת מתוך מגמה ליצור, ברמה הכוללת, חיזוק של הזהות והורדה של הכפייה המנכרת.**

(3) זיהוי פוטנציאל של פתרונות הניתנים ליישום: קיימים נושאים רבים הקשורים להגדרותיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית. במסמך זה אין כל שאיפה לכסות את כלל הנושאים המופיעים במרחבים השונים, אלא להציג מספר נושאים שבהם אנו סבורים כי ניתן להביא לשולחן הדיונים פתרונות יישומיים להפחתת תחושת כפייה והגברת זהות יהודית ממלכתית. תפקידנו במסמך זה הוא להציג את אמות המידה הראשוניות ליישום, וכמובן להידרש באופן אקטיבי להוביל פעולות שיידרשו על מנת לקדם את ההצעות שהועלו.

אנו מאמינים כי צורת החשיבה הגלומה במסמך יש בה בשורה באופן שבו היהדות יכולה להוות כמקור ללכידות לאומית ולאופן שבו התורה היא תורת חיים. לצד החיים. וביחד עם החיים. בחלק הבא של המסמך יפורטו הסוגיות השונות לפי פרקים.

(1) התאמת לוח השנה במערכות החינוך ללוח השנה היהודי

(2) מרשם הזוגיות

(3) סמלים וטקסים

(4) תחבורה ציבורית בשבת (נכתב על ידי "המרכז ליהדות ומדינה" מבית מכון הרטמן)

(5) תשעה באב

(6) סוגיות בקבורה בישראל

בכל סוגיה יפורטו הבעיות, האתגרים לצד מתן רקע נורמטיבי. לאחר העלאת הבעיות יפורטו הרעיונות השונים ליישום, יתרונותיהם, ובמידת הצורך גם כללי אצבע לפתרון. גם אם תיאור הסוגיות יהיה באופן שונה, לאור השונות הרבה בין הסוגיות מבחינת היקף ומשמעות - החוט השני העובר ביניהן הוא העקרונות אשר עמדו לנגד עיננו בדרכי ההתמודדות והפתרון: "גם וגם", "חוזה חדש של ממלכתיות", "צמצום הסכסוך" ו-"מסורתיות כצורת חשיבה".

הצמדת שנת הלימודים ללוח השנה העברי

התחלת שנת הלימודים בא' באלול וקיצור חופשת הקיץ

עצתי האחת היא: חוגו את חגי אבותיכם והוסיפו עליהם קצת משלכם לפי כוחכם ולפי מסיבתכם. העיקר, שתעשו הכל" באמונה ומתוך הרגשה חיה וצורך נפשי, ואל תתחכמו הרבה. אבותינו לא נמאסו עליהם שבתותיהם ומועדיהם, אף על פי שחזרו עליהם כל ימי חייהם כמה וכמה פעמים בנוסח אחד. הם מצאו בהם כל פעם טעם אחר והתערותא "[התערורות] חדשה. ויודע אתה מפני מה? מפני שהייתה בהם לחלוחית וברכת החג שכנה בנפשם חיים נחמן ביאליק

הבעיה

כל לוח החופשות במערכת החינוך הממלכתית נקבע על פי חגי ישראל הקבועים בלוח השנה העברי. רק תחילת השנה וסיומה, נקבעים לפי לוח השנה הלועזי: החל מה-1 בספטמבר, ועד ל-30 ביולי. העדר הקורלציה בין מועד פתיחת שנת הלימודים לבין חגי ישראל, מביא מדי שנה למצב אבסורדי: תלמידי מערכות החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי יוצאים לחופשת ראש השנה מספר ימים קצר לאחר חזרתם לספסל הלימודים מהחופש הגדול. בשנת תשפ"ב, לדוגמה, חל ראש השנה ב-7 בספטמבר, שבעה ימים בלבד לאחר תחילת שנת הלימודים. ללוח החופשות הנוכחי **השלכות שליליות** הן בבחינת פריון העבודה והן בבחינת בניית זהות, אחדות ורציפות לימודית. העדר יכולת לקיים למידה רציפה של חודש באופן קבוע פוגעת בהכנה משמעותית סביב חגי תשרי ושחיקת המשמעות הניתנת להם במערכת החינוך ובהבניית זהות התלמיד. בנוסף, זה פוגע ביכולת לייצר למידה רציפה עד חופשת חגי תשרי. קביעת תחילת הלימודים בא' באלול תייצר חודש לימודים קבוע.

רקע

בכל התרבויות, מהווה לוח השנה כלי רב ערך ליצירת זיכרון לאומי ולהדגשת ערכים משותפים. אחידותו ונצחיותו, מאפשרים לדור אחר דור להתכנס סביב מועדים מיוחדים, ולייצר המשכיות רב-דורית וגלובלית. גם בעבור העם היהודי, היווה לוח השנה מכשיר זהותי רב חשיבות. לאורך מאות שנות גלות, סייע לוח השנה בשמירת הזהות הלאומית הייחודית. בעודם פזורים בין מדינות העולם ובשעה שפיהם נושאים שפות שונות וזרות, התכנסו בני העם היהודי סביב חגיהם וחגגו משפחה-משפחה, קהילה-קהילה, בדרכה הייחודית לה ולפי המסורת המקומית שעקפה אותה.

חשוב לציין שחגי ישראל הם אינם נחלת הציבור הדתי-יהודי בלבד, אלא טעונים במשמעות היסטורית שורשית שאינה קשורה במקשה אחת לסוגיות הלכתיות הנחשבות בחלקן ככופות. לפי סקר הלמ"ס משנת 2009⁵, כ-67.3% מהחילוניים וכ-89.7% מהמסורתיים ה"לא כל כך דתיים" מדליקים נרות חנוכה וכ-81.6% מהחילוניים משתתפים בסדר פסח. כל אלו, הינם תולדה של בחירתו החופשית של הפרט וחלק מהתרבות הישראלית.

⁵ הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009.

המסגרת הנורמטיבית לקביעת לוח החופשות במערכת החינוך מעוגנת בתקנות חינוך ממלכתי (מוסדות מוכרים), תשי"ד-1953 והוא בעיקרו תלוי במועדי ישראל. לוח הזמנים השנתי נקבע ומפורסם מדי שנה על-ידי משרד החינוך באמצעות חוזר מנכ"ל. הגורם הממונה על הנושא במשרד, הינו סמנכ"לית ומנהלת אגף בכיר כוח אדם בהוראה. לפי הנהגה, החוזר מועבר לאחר פרסומו להתייחסות שני ארגוני המורים (הסתדרות המורים וארגון המורים). מספר ימי החופשה מקורו גם כן בנוהג המקובל.

בשנת 2017, עתרו הורים לבג"ץ בטענה שקביעת החופשות במערכת החינוך נעשה באופן שרירותי⁶. בעקבות העתירה, הקימה ועדת החינוך של הכנסת ועדת משנה לבחינת ימי הלימודים במערכת החינוך. בראש הועדה עמד חה"כ עודד פורר. לאחר שלוש ישיבות, הגיעה הועדה לשורת מסקנות, **וביניהן המלצה להצמיד את לוח השנה במערכת החינוך ללוח השנה העברי**. ההמלצות אומצו על ידי ועדת החינוך אך נכון לשנת 2022, לא התקבלה התייחסות מטעם משרד החינוך למסקנות הועדה, מלבד הצגת תכנית להפעלת בית הספר של החגים.^{*} בסיום המסמך מצורפות ההצעות הקיימות לשינוי לוח החופשות.

המענה

אנו מציעים לקבוע בחוק כי שנת הלימודים בכלל מוסדות החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי תחל בכל שנה בתאריך א' באלול ותסתיים בט"ו בתמוז (בתיכונים תחל שנת הלימודים בא' באלול ותסתיים בתאריך בה' בתמוז)⁷. הצמדת שנת הלימודים ללוח השנה העברי, קיצור החופש הגדול לשישה שבועות, והתחלת שנת הלימודים בתאריך א' באלול תתרום לחיזוק הזהות היהודית של תלמידי ישראל במערכת החינוך הממלכתית, ולרציפות הלימודית החשובה. זאת, לצד התועלת הכלכלית הנובעת מהתאמה ללוח החופשות של ההורים ולמשק בישראל (הקטנת מספר ימי החופש הגדול ופיזור ימי חופש לאורך השנה בסופי שבוע בדומה למודל הבריטי Bank Holiday).

כמענה לקיצור החופש הגדול, אנו מציעים לאמץ מודל חופשות במערכת החינוך שמתקיים באנגליה, המסדיר פיזור ארבעה/חמישה סופי שבוע ארוכים לאורך שנת הלימודים לצד חופשת קיץ קצרה יותר. פיזור חופשות של סופי שבוע יאפשר מחד למשפחות ששומרות על אורח חיים דתי לצאת לחופשות ארוכות עם הילדים וליהנות מתרבות ופנאי לאורך השנה, לצד סיוע למשק ביצירת חופשת קיץ קצרה וחזרה ללימודים ללמידה רציפה של חודש קבוע לפני חופשת החגים.

אנו יודעים שמדובר בשינוי משמעותי ושיידרש זמן ליישום הדרגתי, אך סבורים שיחד עם תועלות כלכליות וחברתיות יש כאן גם ב חשיבות בניסיון לחיזוק הזהות היהודית.

טיעונים התומכים בקביעת תחילת שנת הלימודים לא' באלול:

⁶ בג"ץ 3802/17 איילת נחמיאס ורבינ' נ' שר החינוך, פורסם בנוב. ⁷ בכך מאמצת הצעה זו את עיקר המלצת ועדת משנה ללוח השנה העברי במערכת החינוך משנת 2017 מן הטעמים שיפורטו לאורך הפרק.

1. העמקה זהותית

התחלת שנת הלימודים בא' באלול תאפשר לתלמידי החינוך הממלכתי והממלכתי דתי להבין את משמעות החגים המקיפים אותם בבית ובמרחב הציבורי, **ולבסס את זהותם האישית**. הוראה במהלך חודש אלול תאפשר לסגל החינוכי להעביר את תלמידיהם בהליך היכרות והכנה עם החגים ומשמעותם עד לראש השנה, כפי שביקשו לעשות עוד מימי ייסוד המדינה. מערכת החינוך משקיעה משאבים רבים בחיזוק הזהות של תלמידיה, וזה הוא פתרון מפתח במאמץ. התאמת לוח השנה העברי, הנה פתרון טבעי ומתקבל על הדעת בעל חשיבות פרקטית וזהותית כאחת. לא די לכנס את הילדים סביב "תפוח ודבש" – אם אינם מבינים את משמעות החג סביבו הם מתכנסים. מתן עומק תרבותי לפרקטיקות חינוכיות, הכרחי על מנת לעודד את ילדינו להיות אזרחים ותושבים חושבים ומעורבים, המבקשים להכיר רציונליים וטעמים לפעולות הנראות כמובנות מאליהן. אופיו של השיח הזהותי סביב החגים שמור לדף אחר – אך העיקרון המנחה הוא שלא מדובר בשיח כופה, אלא בכזה הנותן מקום לפרקטיקות שונות הנוכחות בכל בית וקורא להעמיק במשמעותן הכוללת והיחידנית⁸. **כאמור, העמקה בנושא מגלה כי בשורש ההחלטה להתחיל את שנת הלימודים במערכת החינוך הממלכתי ב-1 בספטמבר, אותה התכלית אותה אנו מבקשים לשמר כיום – מתן אפשרות ללמידה משמעותית על החגים**. שנת הלימודים תשי"ד הייתה השנה הראשונה שבה הונהג החינוך הממלכתי. היא החלה ב-4 באוקטובר – מיד לאחר חג סוכות. מייסדי המדינה, ובראשם בן-גוריון, ביקשו להטמיע את התרבות הציונית דרך החגים על ידי שימוש במערכת החינוך. על כן, הקדימו את שנת הלימודים ל-1 בספטמבר מתוך רצון לאפשר פרק

⁸ להרחבה, ראו https://www.bina.org.il/articles/pedagogy_2021.

זמן לחינוך בנושא. בדיקה מעלה כי 1 בספטמבר בשנת 1954, אכן חל בג' באלול לפי הלוח העברי – משמע, בסמיכות גבוהה לראש חודש אלול.

2. רציפות חינוכית

רבות דובר על החשיבות החינוכית של הצמדת הלוחות באספקט הפדגוגי. מצבים כגון אלו שידענו בשנה"ל תשפ"ב, שבהם יוצאים התלמידים לחופשות חגי תשרי מספר ימים לאחר תחילת הלימודים, פוגעים ברצף הלימודי במסגרות החינוכיות. חשיבותו של עקרון הרציפות בלטה ביתר שאת במשבר הקורונה, אז נעשו מאמצים כבירים ויצירתיים מצד צוותי ההוראה במטרה לשמור על רציפות חינוכית בתקופת סגרים.

3. שיקולים מונחי משק

עיקר הבעיה הוא הפער הניכר שבין מספר ימים החופש הניתנים לתלמידים לבין מספר ימי החופש של הוריהם העובדים במשק. ביולי 2021, פרסם מרכז המחקר והמידע של הכנסת סקירה מעמיקה ממנה עולה כי קיים פער משמעותי בין מספר ימי החופשה הניתנים לתלמידים על פי נוהל, לבין מספר ימי החופשה שניתנים לעובדים במשק על פי חוק. בשנת תשפ"ב לדוגמה, הוגדרו לתלמידים במסגרת חגי ישראל 41 ימי חופשה ו-53 ימי חופשה בחופשת הקיץ (סך הכל 93 ימי חופש). מנגד, ממוצע ימי החופשה השנתית בתשלום המוענקים לעובדים בישראל הוא 20.2. לעובדה זאת השפעות נרחבות על כלכלת ישראל, והשלכות על יכולת התעסוקה של הורים רבים הנדרשים למצוא פתרונות לילדיהם. נתוני סקר בנק ישראל משנת 2020, מעלים כי פער זה משפיע ישירות על 28% ממשקי הבית בישראל שיש להם ילדים בני 3-11. המועצה הלאומית לכלכלה העלתה כי כל יום נוסף שבו תתקיים מסגרת חינוכית שתאפשר להורים לעבוד, תספק תועלת של בין 130 ל-250 מיליון ₪ ליום. **קיצור החופש הגדול ופיזור 4/5 ימי חופשה תאפשר גמישות רבה יותר בהתאמה ללוח החופשות של ההורים.** מה גם כי, בכוחם של סופי השבוע הארוכים לתרום לחיזוק התיירות, בכך שהם יאפשרו פיזור ימי חופש בחודשים כגון ינואר ופברואר (שכיום אין בהם חגים במערכת החינוך) ויציאה לסופי שבוע ארוכים - מה שישפיע על המחירים ועל תרבות הפנאי הישראלית.

4. סנכרון עם מערכת החינוך החרדי

במערכת החינוך החרדי לומדים אחד מכל חמישה תלמידים⁹. **במערכת החינוך התורני לבנים** (בתי הספר היסודיים והעל יסודיים במעמד פטור ותרבותי ייחודי) נשמר הסנכרון עם לוח השנה העברי, והלימודים נפתחים בא' באלול. ההבדל בין מערכות החינוך השונות משמר פרקטיקה נהוגה של היבדלות, ושינוי בתאריך תחילת שנת הלימודים יכול להביא לתוצר לוואי בדמות מסר יצירת סינרגיה עם הציבור החרדי הדומיננטי בחברה הישראלית.

** בסיום המסמך מובאת טבלת החופשים על מנת לעמוד על השפעת ההצמדה המבוקשת על בני הדתות האחרות והתחשבות בקולם וערכיהם.

האתגרים ביישום ההצעה - וההזדמנות שבתוכם

⁹ אחד מחמישה תלמידים, החינוך החרדי בישראל, ענת בארט, אהוד שפיגל וגלעד מלאך, המכון הישראלי לדמוקרטיה 2020 <https://www.idi.org.il/media/14945/one-of-every-five-pupils-the-ultra-orthodox-education-system-in-israel.pdf>

הסתדרות המורים וארגון המורים מהווים קול משמעותי ואף מכריע בכל ניסיון להביא לשינוי בימי החופשה. לטענתם, ימי החופשה מעוגנים בהסכמים קיבוציים כחלק מתנאי השכר וההעסקה ולכן שינוי לוח החופשות מהווה פגיעה בזכויות אנשי החינוך. כוח השביתה הנמצא בידי המורים והרצון שלא להתנגח עם האחראיים על חינוך ילדי ישראל קושרים את ידיו של משרד החינוך. באוגוסט 2019, ברקע מגפת הקורונה, הוסכם על דחיית המשא ומתן לחידוש הסכם השכר הקיבוצי של המורים. במרץ 2022, נפתח משא ומתן חדש. **יתכן ומדובר בחלון הזדמנויות להחלת שינוי בנושא.**

מרשם הזוגיות וידועים בציבור

אף על פי שאלו אוסרים ואלו מתירין"
 – אלו פוסלין ואלו מכשירין
 לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל
 "..ולא בית הלל מבית שמאי
 '.יבמות א', ד

הבעיה

מוסד הנישואין בישראל מושתת על **חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953**. חוק זה קובע בסעיף 1 כי "עניני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי דין רבניים", ובסעיף 2 נכתב כי "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על פי דין תורה". כבר כעת נציין כי שאלת הנישואין והגירושין כרוכים זה בזה לפי ההלכה היהודית.

הקביעה כי נישואין בישראל כפופים להלכה האורתודוקסית בלבד מוציאה את האפשרות של זוגות רבים להיות חלק מהמערכת הזו. חלקם מפני מצבם האישי, כיוון שהם מוגדרים "פסולי חיתון" אשר לא יכולים להינשא לפי ההלכה היהודית¹⁰, וחלקם מפני שאינם רוצים בנישואין לפי ההלכה היהודית והם בוחרים בנתיבים אחרים¹¹. בכל מקרה, שתי הקבוצות הללו נפגעות מכך שזוגיותם והאופן שבו הם מנהלים את השותפות ביניהם אינה מוכרת על ידי החוק הרשמי במדינה.

¹⁰ מיליון עולים הגיעו מברית המועצות לשעבר על בסיס חוק השבות, ומתוכם כ-400,000 איש הינם חסרי דת או נוצרים וכ-600,000 איש הם יהודים לפי ההלכה. נתוני הלמ"ס לשנת 2018 קובעים יחס של 0.6 מקרי נישואין לכל אלף נפש באוכלוסייה ממוצעת, משמע על כל 100,000 תושבים יהיו כ-600 מקרי נישואין בשנה שלפחות אחד מבני הזוג אינו יכול להוכיח את יהדותו.

¹¹ כמו למשל: נישואין אזרחיים שאינם מבוצעים בארץ או מסלול אלטרנטיבי בישראל של "ידועים בציבור".

ניתן למפות השדה באופן הבא:

אין הכרה משני

ברית הזוגיות
(חוק ברית הזוגי
התש"ע-)

אין הכרה משני

אין הכרה משני

מפה זו ממחישה את היקף הבעיה ישנו קושי לדבר על מספרים מוחלטים כי הנתונים לא מפורסמים במלואם. אך, בישראל של היום יש בין 400 אלף לחצי מיליון אנשים המוגדרים "חסרי דת" ואין להם שום אפשרות להינשא בישראל לאור העובדה כי הם אינם יהודים לפי ההלכה. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2021, כ-94% מהזוגות בישראל הם זוגות נשואים, והיתר (כ-106 אלף זוגות) הם זוגות החיים יחד ללא נישואין¹². במחקר אחר שפורסם על ידי "פנים – איגוד ארגוני יהדות ישראלית"¹³, ניתן לראות את ההתפלגות המספרית באופן אחר. שם נמצא

¹² אתר ההלמ"ס עם נתונים ליום המשפחה לשנת 2021:

<https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/pages/2021/%D7%9E%D7%A9%D7%A4%D7%97%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%A8%D7%92%D7%9C-%D7%99%D7%95%D7%9D-%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%A4%D7%97%D7%94.aspx>

¹³ נייר מדיניות שנכתב על ידי יותם ברום, "טקסי נישואין יהודיים שנערכים מחוץ לרבנות", נתונים ומגמות – אפריל 2018. להרחבה:

<file:///C:/Users/Reut%20Dasberg/Downloads/My%20publications%20-%20%D7%9E%D7%97%D7%A7%D7%A8-%D7%A0%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%90%D7%99%D7%9F-%D7%9E%D7%90%D7%AA-%D7%99%D7%95%D7%AA%D7%9D-%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%9D.pdf>

כי לפחות 2,434 טקסי נישואים יהודיים פרטיים (שלא לפי הרבנות) נערכו באותה שנה בישראל. כאשר מסתכלים על ההתפלגות של חתונות אלו, ניתן לראות כי 33% מהם היו של יוצאי ברית המועצות לשעבר שבהם אחד מבני הזוג אינו יהודי, 8% מהם זוג חד מיני ו-4% נוספים הם פסולי חיתון מסיבות שונות.

מצד אחד, ניצבת הבעיה של אלו המבקשים להינשא באופן רשמי במדינה ישראל ואינם יכולים להחיל עליהם נישואים דתיים לפי ההלכה היהודית ולכן אין פתרון רשמי בארץ. מצב שבו כל כך הרבה אזרחים לא יכולים לקבל כל מעמד רשמי כזוג בישראל הוא מצב אנטי ממלכתי ולא דמוקרטי. מן הצד השני, ניצבים העקרונות של שמירת אופייה היהודי של המדינה והחשש מפני ממזרות לפי ההלכה ובעיקר - שמירת אחדותו של העם היהודי.

מצב בו ה

הבעיה הקשה הזאת אינה רק ברמת המספרים ובאי היכולת של זוגות אלו להינשא. הזוגיות "הלא רשמית שלהם" בישראל באה לידי ביטוי בפרקטיות יום יומיות והיא פוגשת אותם בסיטואציות מורכבות. למשל, בני הזוג "הלא רשמיים" מעוניינים לרכוש דירה, אבל לא מעניקים להם משכנתאות. או, דוגמה אחרת, בת זוגו "הלא רשמית" של אדם מאושפזת בבית חולים והוא מבקש לסעוד אותה, אבל מכיוון שאינו מוכר כבן זוגה מקשים עליו לבקרה, ועל פי כללי הסודיות הרפואית לא מספקים לו מידע ולא משתפים אותו בהחלטות. ובמקרה של פטירה, הוא הופך פתאום לאדם זר שאין לו שום מעמד חוקי.

חלק מהבעיות הללו אמנם נפתרו על ידי חוקים כמו חוק ברית הזוגיות שחל על שני בני זוג חסרי דת ויוצר הכרה רשמית של המדינה בזוגות אלו¹⁴. כמו כן, פסיקות רבות של בית המשפט העליון הפכו אותו ברבות השנים לנושא הדגל של הסדרת זוגיות "לא רשמית" בישראל, דרך מתן זכויות אזרחיות פסיקטיות שהופכות בני זוג רבים לדה פקטו "זוג מוכר" בישראל מבחינת הזכויות, כמו הסדרת זכויות לבני זוג מאותו מין.

אלא שעדיין, מספר הזוגות שאין כל הכרה מדינתית במעמדם הזוגי נותר עצום. נכון שרבים נשענים על הפתרון של נישואים אזרחיים המתקיימים בחו"ל ומוכרים בארץ, אלא שזהו אינו פתרון המספק עבור כולם, הוא דורש משאבים שלא לכולם יש ובמצבים שונים הוא פשוט איננו מתאפשר (ראו למשל בשנת הקורונה שבהן לא תמיד היה אפשרי לנסוע לחו"ל), ובעיקר הוא אינו ממלכתי.

¹⁴ חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010 מאפשר רישום זוגיות של בני זוג ששניהם חסרי דת. זהו חוק חשוב ופורץ דרך, אך ברור שתחולתו מצומצמת בהרבה מההצעה שאנו מציגים. לפי חוק זה רק בני זוג חסרי דת רשאים לבוא בברית הזוגיות, ואילו אנו מבקשים להציע הרחבה של חוק זה.

המענה

אם אנחנו מבקשים לשמור על עקרונות המעמד האישי בישראל, עלינו לגשת אל הבעיות מתוך **חשיבה תהליכית והדרגתית** של צמצום הפגיעה בחירויות הפרט, עד כדי הסדרה עתידית כוללת. לצורך זאת, אנו מציעים תשובה תהליכית שאינה פוגעת באופן חזיתי בעקרונות הדין האישי בהלכה היהודית, ומנגד מאפשרת **להרחיב משמעותית** את מספר הזוגות שיוכלו לקיים זוגיות רשמית במדינת ישראל.

אנו מבקשים להחליף את המונח "פסולי חיתון" ולעשות שימוש במושג "מי שנישואין דתיים אינם תופסים לגביהם" באופן שמאפשר ליותר זוגות ישראלים לקבל הכרה רשמית על הזוגיות שלהם במדינה מבלי לפגוע במוסד הנישואין לפי הדין הדתי בישראל.

לפי התכנית המוצעת שלנו, אלו הזוגות שיהיו רשאים להירשם **במרשם הזוגיות ולהיות מוכרים כזוג רשמי בישראל:**

(1) בן/בת הזוג אינו מוכר כיהודי על ידי הרבנות;

(2) שני בני הזוג מאותו המין.

זהו למעשה מענה לשתי קבוצות משמעותיות מאוד מתוך מי שמוגדרים "פסולי חיתון" בישראל (ראה הטבלה דלעיל). המכנה המשותף של שני סוגי הזוגות הללו הם כי הנישואין הדתיים **אינם תופסים לגביהם**, ומשכך פירוק הקשר הזוגי ביניהם איננו גורר תוצאות הלכתיות דוגמת חיוב ב"גט לחומרא" גם לשיטות הסוברות כי קשר זוגיות אזרחי עשוי בתנאים מסוימים לגרור חיוב שכזה¹⁵.

¹⁵ הצהרה זו תסייע בידי בתי דין דתיים שלא לראות במרשם הזוגיות נישואים, וכך אין צורך להחיל את דיני הגירושים הדתיים בהתרת הזוגיות. מדובר ברווח בעל משמעות רבה מבחינה הלכתית, הואיל והוא מצמצם עוד יותר את החששות ההלכתיים, ובכללם חשש הממזרות (ממזר הוא מי שנולד לאישה נשואה מגבר שאינו בעלה).

כפי שניתן לראות מהנתונים שהובאו, זהו נתח מאוד משמעותי ממספר הזוגות שמוגדרים כרגע "פסולי חיתון בישראל". הרחבת הזוגות שיהיו רשאים להיות מוכרים באופן רשמי בישראל במישור הבירוקרטי מהווה תרומה של ממש לזוגות רבים נוספים שירצו למסד את זוגיותם באופן רשמי. זאת מבלי להתנגש חזיתית בעקרונות של הדין האישי היהודי כי ההלכה מכלתחילה ובדיעבד אינה תופסת את ההתקשרות הרשמית ביניהם כנישואין.

בשונה מהצעות חוק האחרונות שעלו על סדר היום, הצעה זו אינה מערערת את המקום ההלכתי או מייצרת נתיב אלטרנטיבי לנישואים אזרחיים בישראל. זאת לאור העובדה כי רישום הזוגות הללו איננו מהווה נישואים לפי ההלכה היהודית ופועל במישור הבירוקרטי בלבד. בכך נשמר העיקרון לפיו נישואין בין יהודים במדינת ישראל נערכים רק על פי ההלכה, אך היא עדיין מרחיבה את האפשרות של זוגות רבים בישראל לקבל הכרה נורמטיבית כזוג רשמי בארץ ובחו"ל. ברור שהיא אינה עונה על צרכי כלל הזוגות, כמו למשל כהן וגרושה ובעיקר לא של אלו שאינם רוצים להינשא בנישואים דתיים, אולם במצב החברתי היום, זוהי הצעה שיש לה את ההיתכנות הגבוהה ביותר.

הצעה זו כפופה לעיקרון צמצום הסכסוך והיא מאפשרת גיוס הסכמה רחבה עבור זוגות רבים, גם מבלי שמסכימים על התמונה הכוללת ועל פתיחת האפשרות לייצר מסלול אלטרנטיבי של נישואים אזרחיים בישראל.

יישום קונקרטי

1. חוק מרשם הזוגות

אנו מציעים לתקן את חוק ברית הזוגות לחסרי דת¹⁶ ולהפכו לחוק מרשם הזוגות. בחוק ייקבע כי במרשם הזוגות יוכלו להירשם שני בני אדם בגירים המבקשים לקיים שותפות שמטרתה הקמת תא משפחתי משותף, אך נישואים דתיים אינם תופסים לגביהם. מתווה החוק ואופן הרישום במרשם הזוגות יהיה דומה לחוק ברית הזוגות לחסרי דת הקיים היום, אך בשינויים המחויבים ובאופן שמרחיב את האפשרות לזוגות נוספים לקבל הכרה רשמית מטעם המדינה. לראשונה בישראל, אנו מציעים לתת תוקף משפטי לרצונם של בני זוג שנישואים דתיים אינם תופסים בהם להירשם במרשם הזוגות באופן שיוענקו להם מלוא הזכויות והחובות החלות על מי שנישאו, אך בלי להינשא.

¹⁶ חוק ברית הזוגות לחסרי דת, התש"ע-2010

- ✓ הצעה זו היא הצעת מרכז, המבקשת לשים את שתי המטרות לנגד עיניה בדיבור אחד: שמירתה של אופיה היהודי של המדינה ושמירה על הדין הדתי לצד הרחבת מספר הזוגות שיכולים להיות מוכרים באופן רשמי כזוג וכמשפחה במדינה.
- ✓ בהצעת החוק להסדרת זוגות שנישואים דתיים אינם חלים עליהם אנו ממליצים לכנות את האקט הנורמטיבי "רישום זוגיות" (ולהחליף את המושג ברית הזוגיות), זאת על מנת שלא לעורר הקבלה כלשהי לאקט הנישואין.
- ✓ בדומה לחוק ברית הזוגיות לחסרי דת, אנו מציעים שמרשם הזוגיות יהיה באחריותה של המדינה והיא שתנהל אותו. אופן הסדרת מרשם הזוגיות יהיה דומה לאופן שבו מוסדרת היום הזוגיות של בני זוג חסרי דת ומרשם הזוגיות יחיל את הזוגות הנוספים שיעמדו בתנאים ויבקשו להירשם.
- ✓ מסלול מרשם הזוגיות יהיה מסלול מקביל למסלול הנישואים והגירושים הדתיים, ולא תהא ביניהם נגיעה או פלישה לסמכויות בית הדין הרבני.
- ✓ זוהי הפעם הראשונה שמדינת ישראל תכיר באופן רשמי בזוגות של בני זוג באותו המין ותעניק להם הכרה רשמית בחוק.

2. הסדרה וסטנדרטיזציה של "ידועים בציבור"

בשל היעדרם של נישואים אזרחיים המתקיימים בישראל, ישנם זוגות רבים שהיחסים ביניהם דומים ליחסים בין בני-זוג נשואים, אך הם אינם נחשבים לנשואים מבחינה משפטית והם נחשבים "ידועים בציבור". זכויותיהם של זוגות אלו נקבעו לפי פסיקות של בית המשפט, למרות מתן זכויות והכרה כמעט רשמית של ידועים בציבור בישראל, קיימים כמה קשיים מרכזיים שעל ידועים בציבור להתמודד מולם:

1. לאור העובדה כי אין בישראל הגדרה חוקית פורמלית לידועים בציבור, הגדרתם קשורה בקיום נסיבות עובדתיות הקשורות להתנהלות היחסים בין בני הזוג. לכן, זוגות המבקשים ליהנות מזכויות של ידועים בציבור צריכים להוכיח באופן פרטני וכלפי כל גוף בנפרד כי אורח חייהם עונה לדרישות, ובתוך כך לחשוף פרטים אינטימיים על חייהם.
  2. ההכרה בזכויות של ידועים בציבור נעשית באופן נקודתי, לפי חוק ספציפי וכלפי רשויות שונות ומחייב טפסים שונים להוכחת הזוגיות וקבלת הזכויות השונות. לכן, השגת כלל הזכויות של ידועים בציבור עשויה להיות כרוכה בהתדיינות עם גופים רבים. הכרה בגוף מנהלי אחד אינו מחייב הכרה בגוף מנהלי אחר.
- על מנת לייצר מרחב נוח ופשוט להכרה נורמטיבית של זוגות שונים שאינם נישאים דרך הרבנות בישראל בעיני כלל המוסדות (ביטוח לאומי, זכויות אזרחיות, ירושה וכיו"ב), אנו מציעים לייצר טופס סטנדרטי הדדי שנחתם בחותמת נוטריונית ומלווה הסכם וולונטרי לפי בחירה שמסדיר את המחויבויות ההדדיות ואופן הפרידה בעת הצורך. טופס זה, בשינויים המחויבים, יהיה תקף לזוגות שירצו להיחשב "ידועים בציבור" כלפי כלל מוסדות המדינה. חשוב לציין כי אי חתימה על הסכם כזה תיחשב כגילוי דעת של הזוג שהוא אינו מעוניין להיחשב כידוע בציבור ולא ניתן יהיה להחיל עליו חובות הדדיות כשל ידועים בציבור.

טקסים וסמלים

"אדם, עם כל פחיתות ערכו, חשוב יותר מעיקרון, עם כל קדושתו"
ז'קלין כהנוב

הבעיה

סמלים מלווים כל אדם מיום היוולדו. הם לוקחים חלק משמעותי בעיצוב חייו ודמותו של הפרט, ויוצקים משמעות לתוך היום-יום. גם במרחב הציבורי של מדינת ישראל, אוחזים הטקסים והסמלים בתפקיד מכריע בשמירת הממלכתיות ובעיצוב הנרטיב המשותף. הטקסים והסמלים מבססים מסורת, המתקיימת תוך מיזוג אופקים בין העבר להווה, בין ההווה לעתיד, ובין המשתתפים השונים במרחב.

הטקסים עצמם מורכבים משלושה אבני יסוד שדרכם ניתן להתבונן עליהם: א. מרכיבים צורניים ותכנים משתנים; ב. קהל היעד בטקס מהווה חלק מהטקס לא פחות מהנעשה על הבמה; ג. אפשרות השתתפות וחיבור לתכני הטקס מגדילה את הסיכוי שקהל גדול יותר יקשיב ויתנהג בנאותות במהלכו.

בימינו אנו, המאופיינים בהעדר אמון ובמשבר לכידות חריף לא אחת נגררים הטקסים לתוך שיח פוליטי וזאת תוך היחלשות של לפחות אחד מאבני היסוד של הטקסים. כך לדוגמה, ימים המוגדרים כימים ממלכתיים, **הוצאו לא אחת מהזיהוי שלהם כעניין ממלכתי** ונגררו לתוך תבניות פוליטיות מדירות ומפלגות. הנורמטיביות התחלפה בביקורתיות וברגישות פוליטית, הפוגמים ביכולת לבסס מסורת קולקטיבית.

יום ירושלים, לדוגמה, מקבל בשנים האחרונות משמעות רזה מדי מבחינה ממלכתית. בבחינת אבני היסוד של הטקס, ניכר כי **זהות האנשים** המשתתפת במצעד הדגלים משויכת לצד ספציפי במפה הפוליטית, עקב היותו נושא טעון ורגיש; **קהל היעד** אליו מכוון המסר אינו עוד כלל אזרחי מדינת ישראל, אלא מכוון פעמים רבות לציבור מסוים; **וההשתתפות והחיבור** לתכני הטקס גם היא משויכת לצד ספציפי במפה¹⁷.

יום הזיכרון לרצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל הינו מקרה בוחן משמעותי נוסף. בחלוף השנים מהרצח הנורא, רבים משייכים לעצרת אופי של כינוס פוליטי מצומצם. ניסיונות להכניס דוברים משלל קצוות הקשת הפוליטית כשלו, ובכך נשמרה **זהות המשתתפים** חד-גונית יחסית. לא זאת בלבד, בציונות הדתית הפך יום רצח רבין ליום ציון מותה של רחל אימנו (י"ב חשוון) באופן שמאפיל על ההתייחסות ליום הזיכרון. מכך, נגזר **קהל יעד** בטקסים הללו שגם הוא מאופיין פוליטית, וההשתתפות והחיבור לתכני הטקס ממשיכה בקו מפולג זה. מי שלא מזדהה עם דרכו הפוליטית של רבין בחייו, יטען שהוא לא מוצא את מקומו בהנצחתו היום. בחירתם של ישויות פוליטיות מרכזיות להדיר את עצמם מטקסים

¹⁷ אנו מודעים לעובדה כי קיימות יוזמות חדשות כגון "זאת ירושלים" המשקפות את ירושלים על מגוונה הרחב ומנסות להגדיל את מעגל ההשתתפות של הציבור ולמגר תהליכים של פוליטיזציה וקיטוב. זאת, מתוך הבנה שירושלים היא לא רק סמל פרטיקולרי ובאופן ספציפי לשאלות של מלחמה וניצחון, אלא גם מרחב שמזמן מפגש וחיים בצוותא.

ממלכתיים, מעידה גם היא על פוליטיזציה זאת. מסרים קולקטיביים כגון סובלנות, הקשבה, הסכנה בהסתה והשמירה על הדמוקרטיה נדחקים מהשיח ומהתודעה הציבורית.

אנו סבורים כי חיזוק הזהות היהודית והממלכתית עוברת במעורבות של המדינה במתן משמעות מחודשת וממלכתית לטקסים מוכרים, מבלי לפגוע במעטפת המגדירה אותם וברציונליים המרכזיים שבבסיסם. זאת, על ידי שיתוף נרחב של גורמים מחוץ למסגרת הפוליטית, ועל ידי תהליך הקשוב לשלל הקולות בחברה. **החזרת מקומה של המדינה לימים וטקסים שיצאו מתחומיה באופן ממלכתי, יצירתי וקשוב.**

המענה

הצעות אלו מתייחסות בעיקר להחזרת ערך הממלכתיות למרכז המפה, דרך טקסים וסמלים.

1. הקמת פרויקט הסמלים הלאומי – אתר רשמי: לאורך 74 שנותיה נקבעו למדינת ישראל אסופה של סמלים בכוח חוק ובכוח מנהג. לצד הסמלים הרשמיים והקבועים בחוק כגון המנורה, ההמנון והדגל, עוגנו בציבור סמלים כגון הציפור הלאומית והפרח הלאומי. ועם זאת, אין מאגר מקוון רשמי המבקש לאגדם יחד ולהעמיק במשמעותם. בכך, מתבזבז הפוטנציאל הגלום ביצירת שפה ממלכתית החולשת על מרחבים של טבע, אדם ותרבות. אנו מציעים להקים אתר המיועד לנושא שיהווה פלטפורמה להשגת שתי מטרות הקשורות זו בזו:

- ✓ **כינון שפה לאומית משותפת המכירה בכוחם של הסמלים ומאפשרת להעמיק בתוכם תוך הצעת תוכן חינוכי-תרבותי.**
- ✓ **שיתוף הציבור בהליך, וזאת דרך פרסום קולות קוראים לאמנים להצעת פרשנויות מחודשות לסמלים באופן שיעורר חשיבה סביב תכנים ממלכתיים ויעמיק את ההזדהות של הפרט עם סמלי מדינתו ותרבותה. חתימה ממשלתית על אתר שכזה, תהווה חותמת לרצונה של המדינה לאחוז בריבונות בנושאים העוסקים בזהותה הממלכתית.**
- ✓ **השראה לאופן הביצוע ניתן לשאוב מסינגפור**

<https://www.sg/1959/about-the-national-symbols>

- 2. פרסום איגרות יום ממלכתיות - פרסום פקודות יום הוא נוהג המוכר לנו בעיקר מהפרקטיקה הצבאית וממשרד החינוך. אנחנו מציעים לשאול את הרעיון לתוך הציבור הישראלי הרחב יותר. בימינו עיקר המסרים עוברים במהירות ברשתות החברתיות ובתקשורת. לצד הברכה שבחופש הביטוי הרחב, ניצב החשש מפני פופוליזם במובנו השלילי המוביל לזילות השיח ולאובדן משקלה של המילה. כמענה לאתגר, האיגרת מהווה תשתית ראויה ומכובדת להעברת מסרים קושרים ומדויקים. האיגרת תפורסם מטעם שר התרבות, בעיתונות הרשמית (על ידי משרד הפרסום הממשלתי), באתר המיועד לכך וברשתות החברתיות כקובץ סגור מעוצב. מסריה יכוננו "תרבות ממלכתית" תוך ביטוי משמעותי החג או המועד והתקשורת לשיח בציבור.**
- 3. פרויקט סמל/אייקון לכל מועד בישראל - בכוחם של סמלים לקשור יחד היסטוריה עמוקה לצד תרבות רחבה ועשירה בתוך סמל ויזואלי מהודק. לא בכדי, הוקדשה בעבר תשומת לב רבה לסוגיית הבולים ולעיצוב השטרות. הביקורת שלוותה להליך עיצוב השטרות, מעידה על החשיבות של קהילות שונות למצוא ביטוי לזהותן בתוך סמלים ציבוריים. על אחת כמה וכמה בימינו, ניתן לראות את מקומם המרכזי של אייקונים**

- וסממנים ויזואלים. לצד יצירת אתר רשמי לסמלים, **אנו מציעים ליצור פרויקט חינוכי לכינון סמלים ואייקונים לחגי ישראל וימים מיוחדים. כאלו שכל אדם ידע לזהות שאותו אייקון/סמל מבטא ערך מהחג הקרב ובא.**
- ✓ פרויקט מתן הסמלים יאפשר עיסוק חינוכי מעמיק בפרקטיקות ובמנהגים שבבסיס המועדים, ומתן ביטוי לשלל המסורות המאפיינות כל חג.
- ✓ הפרויקט יתבצע על ידי תחרות בין תלמידי ישראל במערכת החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי. התלמידים יקראו להציע הצעות לסמלים, תהליך שיתבצע במקביל להליך למידה והעמקה בחג, במסורות ובמנהגים הקשורים בו.
- ✓ המטרה של פרויקט זה הינה לפתח קשב לאוצרות התרבותיים שבקרב הקהילות השונות, ולהנגישם לציבור. לא רק בבחינת דע את האחר, אלא גם בבחינת דע את עצמך. היכולת למצוא את הסיפור שלך בתוך המרחב הציבורי.
- ✓ בימים שבהם ביקורת רבה מופנית כלפי ההחלטה להוריד את חובת הבגרויות במקצועות הרוח, מתוך חשש לירידת קרנם בעיני תלמידי ישראל, מהווה קריאה זאת לעיסוק מעמיק בחג ובמורשת קריאת כיוון ברורה ומאזנת מטעם משרד החינוך.

שירותי תחבורה בשבת¹⁸

כל איש ואיש היום יודע מה זה
 אם בלי מזל נולד איזה טיפוס
 אינם אומרים לו: שמע אתה שלימזלך
 אומרים: אחרת את האוטובוס

מזה יוצא שהמזל
 זה לא חמור ולא גמל
 ולא רכבת ולא סוס
 אלא דווקא אוטובוס"
 נתן אלתרמן

הבעיה

על אף שקיימים מענים שונים והצעות שונות בתחום התחבורה הציבורית בכלל, ובנושא התחבורה הציבורית בשבת בפרט, לרבות פתרונות מקומיים עצמאיים, כל אלו לא מתחשבים במורכבות הפוליטית במסגרתה יש להתחשב בצרכי כלל האוכלוסיות. היעדר תחבורה ציבורית בשבת ברמה מספקת הוא הבעיה הכללית, אך למרות התמיכה הציבורית רחבת ההיקף במציאת פתרונות לשירותי תחבורה בשבת,¹⁹ **לב הבעיה היא חוסר היכולת לתרגם זאת להצעת מדיניות שתוכל להפחית את ההתנגדות בקרב המיעוט המתנגד לקיומה של תחבורה ציבורית בשבת, בעיקר בחברה החרדית.**

רקע

סוגיית השבת בישראל היא אחת משאלות היסוד בנושאי יהדות ומדינה בישראל. ייחודה הוא בכך שהיא איננה נוגעת רק לפרקטיקה דתית, אלא לאבן יסוד בבסיס הזהות היהודית של המדינה ולעיצוב יום המנוחה השבועי. קהילות יהודיות שונות מציינות באופן שונה את השבת; השבת של דתיים שונה במקצת מהשבת של חרדים, והשבת של קהילות חילוניות איננה זהה לשבת של משפחות מסורתיות.

החקיקה בתחום מחולקת לשלוש: א. תעסוקה או העסקת עובדים יהודים בשבת – מוסדרת בחוק שעות העבודה והמנוחה שאוסר העסקת יהודים בשבת, למעט חריגים בכפוף לשיקולי ביטחון, פגיעה רבה בכלכלה ואספקת צרכים חיוניים לציבור, אותם קובע השר הממונה על חוק שעות עבודה ומנוחה;²⁰ ב. פתיחת וסגירת עסקים בשבת – מוסדרת

¹⁸ המסמך הוא תוצר ביניים של עבודה ממושכת של המרכז ליהדות ומדינה במכון הרטמן בנושא השבת במרחב הציבורי בכלל ותחבורה בשבת בפרט.

¹⁹ ראו: הלל פוסק, "למרות טענות החרדים: רוב הציבור תומך בתחבורה ציבורית בשבת", Ynet 22.05.22 (שיעור התמיכה המצוין שם עומד על 71% מכלל הציבור).
²⁰ חוק שעות עבודה ומנוחה, תשי"א-1951.

בפקודת העיריות שקובעת כי מסמכותה של העירייה להורות על פתיחת וסגירת בתי עסק²¹ באמצעות חוקי עזר עירוניים; ג. הפעלת שירותי תחבורה (ציבורית) בשבת, שמוסדרות באמצעות פקודת התעבורה והתקנות שעל פיה.

הנושאים הללו מוסדרים באמצעות גורמים שונים ברמות שונות. איסור העסקת עובדים יהודים בשבת מצוי בסמכותו של גורם ארצי ועוסקת בזכויותיהם של אזרחים, ואילו איסור פתיחת עסקים בשבת ואכיפתו מצויה בסמכויות הרשות המקומית. עם זאת, מכיוון שבכדי שחוק עזר עירוני בנושא זה יכנס לתוקף נדרש אישורו של שר הפנים, סמכות ההכרעה נותרת ברמה הארצית גם בנושא זה.

סוגיית השבת כוללת נושא נוסף, והוא שאלת הצביון של המרחב הציבורי ביום השבת. נושא זה איננו מוסדר בחקיקה, אך הוא מבוסס על נוהגים שונים: השבתת תחבורה ציבורית בשבת בישובים יהודיים (למעט חיפה ואילת), סגירת רחובות בשבת בשכונות בעלות אופי דתי/חרדי ועוד. חשוב לציין כי פתיחה או סגירה של עסקים בשבת איננה נוגעת רק לעסקים פרטיים, אלא גם למוסדות תרבות ובידור ציבוריים, מוזיאונים, מרכזים קהילתיים וכדומה.

על אף שמדובר בנושא מורכב רגולטורית, נושא התחבורה בשבת הוא נושא מובחן. הוא כרוך בסוגיית מדיניות רחבה הרבה יותר – מדיניות התחבורה בישראל. בשנים האחרונות נוצר משבר תחבורה חמור בישראל, אשר הביא לכך שזמני היוממות (התחבורה היומית ממקום המגורים למקום העבודה ולצרכי היומיום) התארכו באופן ניכר לכלל משתמשי התחבורה, הפרטית והציבורית. לאור זאת, ניסו ממשלות ישראל לקדם מספר שינויים רגולטוריים משמעותיים, ובראשם החלטות הממשלה לביזור ארצי של הסמכויות בתחום התחבורה הציבורית, שכיום הוא תחום ריכוזי ביותר, לרשויות מטרופוליניות לתחבורה ציבורית שתוקמנה לשם כך.²² המהלך – שנתמך וקודם על ידי משרד האוצר וגורמי מקצוע בתחום התחבורה – נכשל, בין היתר בשל התנגדות חברי הכנסת החרדים מתוך חשש שהרשות המטרופולינית של גוש דן תקבע תחבורה ציבורית בתחומי העיר בני ברק. מכאן, שנושא התחבורה בשבת משפיע על קבלת ההחלטות בקביעת מדיניות התחבורה הציבורית הכללית ולא רק להיפך.

המענה

אנו מציעים לאמץ את עקרון הסובסידיאריות והביזור האנכי,²³ לפיו שאלות של מדיניות ציבורית צריכות להיות מוכרעות על ידי הרשות הדמוקרטית הקטנה והקרובה ביותר לאזרחים.

בנוגע לסוגיות הנוגעות ליחסי יהדות ומדינה ולזהותה היהודית של מדינת ישראל, אנו סבורים כי היחידה שבה הכרעות צריכות להתקבל, ככל שניתן, היא הרשות המקומית.²⁴ זאת, מכיוון שהיא היחידה השלטונית הקטנה ביותר שנבחרת באופן דמוקרטי, מבוססת על הסדרים פוליטיים מקומיים, מורכבת מקהילות שונות ומשקפת מרקם חיים עירוני שבו

²¹ מוסדרת באמצעות פקודת העיריות, 1934.

²² החלטת ממשלה מספר 3988 מיום 18.12.2011: "הקמת רשות ארצית לתחבורה ציבורית ורשויות תחבורה מטרופוליניות"; החלטת ממשלה מספר 3426 מיום 11.01.2018: "הקמת רשויות מטרופוליניות לתחבורה – מטרופולין ירושלים ומטרופולין באר שבע".

²³ תום זיו, "על דעת המקומי: הדרך לחירות מתחילה בביזור", בתוך: **השילוח: כתב עת ישראלי להגות ומדיניות**, 16, ירושלים: ספטמבר 2019, עמ' 109-127; עופר סיטבון, **סובסידיאריות: הדרך לעיר של טוב משותף**, מכון שחרית (ללא ציון מקום ושנת הוצאה).

²⁴ זאת, בהיעדר רשות אזורית שעשויה להתאים בחלק מהמקרים.

נוטלות חלק אוכלוסיות שונות. עם זאת, מכיוון שלהיבטים תחבורה יש היבטים ארציים ואזוריים, ומכיוון שישנן סוגיות רחבות שדורשות מענה ממלכתי, יש להותיר גם מרחבי הכרעה ברמות אלו.

אשר על כן, אנו סבורים שיש לקיים שלושה מרחבי הכרעה לתחבורה ציבורית בשבת, בשלוש רמות – מקומית, אזורית/מטרופולינית וארצית. בכל מרחב הכרעה, תינתנה סמכויות לקבוע את הסדרי התחבורה הציבורית שיתקיימו בשבת בגבולותיה, כך שלכל רשות תישמר האפשרות להשפיע על קביעת ההסדרים במרחב ההכרעה שבו היא כלולה.

רשות מקומית תיקבע את היקף ומסלולי התחבורה הציבורית בשבת בגבולותיה, בהתאם למאפיינים ולצרכים של הקהילות שמרכיבות אותה; רשות מטרופולינית/אזורית תיקבע את הסדרי התחבורה הבין-עירוניים שבתוכה. זאת, תוך שמירה על זכויות של מיעוטים (על בסיס שיוך דתי/גיאוגרפי וכדומה), להתנגד ולהשפיע על הפעלת התחבורה הציבורית בשבת במקום מגורם, ובכלל זאת התנגדות למעבר קווי אוטובוסים או עצירה בתחנות המצויות בשטחן במקרים כמו קווי רכבת קלה, מטרו וכדומה.

ברמה הארצית יקבעו הסדרי הנסיעה הבין-עירוניים, ובכללם קווי רכבת ישראל. אנו מציעים שהסדרי הנסיעה הללו ייעשו ב"מתכונת שבת", שתהיה שונה בהיקפיה ובמסלוליה לקווי התחבורה הציבורית בימות החול. כמו כן, המגבלות על הפעלת שירותי תחבורה בשבת במרחבים מסוימים, תיקבענה על בסיס חובה חוקית שתוטל על רשויות להתחשב בתושבי שכונות ויישובים שבהם יש הסכמה רחבה לכך שאין לאפשר במקום הפעלה של תחבורה ציבורית בשבת. גם ברמה זו, לרשות מקומית או מטרופולינית/אזורית תישמר האפשרות להתנגד למעבר של קווי תחבורה ציבורית או לעצירה בתחנות שמצויות בגבולותיה בשבת.

תשעה באב

"היש בעולם דבר איום ונורא מאבדן חירותה של אומה שלמה, אפשרותה לפתח את עצמיותה, את תרבותה, את מסורתה, את האידיאלים אשר לה?"
חיים ארלוזורוב

הבעיה

בתודעה הלאומית היום, טעון תשעה באב במשמעות דתית בעיקרה. רוב רובו של העם שאינו משתייך למעגל הדתי ואינו מתחנך בחינוך הדתי, כלל אינו מכיר ביום ובמשמעותו. סיבה מרכזית לכך היא העובדה שיום זה חל במהלך החופש הגדול, ולכן לא זוכה להתייחסות במערכת החינוך ונבלע בתוך ל"ז החופש. סיבה מרכזית נוספת נעוצה בכך שסביב יום זה בולטות המגבלות השונות (כמו חובת סגירת בתי עסק לפי חוק²⁵), לצד היעדרם של מאפיינים הממחישים את משמעות היום ומחזקים זהות. כאירוע מכוון בתולדות העם היהודי, מהווה שחיקתו של המועד סמל לשכחת העבר. אנו לא מתכוונים לעבר רק במובן של חורבן בית המקדש הראשון והשני, אלא לעבר ככזה הטומן בתוכו לקחים חשובים על אובדן חירות, על קבלת האחר ועל רב תרבותיות. תשעה באב לא מסתכם רק בשנאת חינם כפי שנוטים לראותו בציבור, אלא יום המאפשר התבוננות באירועי חורבן ומשברים לאורך ההיסטוריה היהודית, ובלקחים ההיסטוריים העולים מהם.

המענה

אנו סבורים שלצד המגבלות הכרוכות ביום, יש להחזיר את העיסוק הזהותי בתשעה באב למרחב הציבורי. זהו צעד מכוון בדרך לריפוי החברה הישראלית והגברת ההידברות בין חלקיה השונים. מדובר בתנועת מאזניים מתבקשת. במקרה זה, אנו מבקשים לשנות את האיזון. לא על ידי התרת חסמים הקיימים היום (לאור העובדה שכמעט ואינם קיימים), אלא על ידי חשיפת המשמעויות הערכיות העמוקות הניצבות בלב הפרקטיקות הקיימות היום. זאת, לצורך חיזוק וביאור התמונה השלמה של הזהות היהודית במדינתנו.

²⁵ חשוב לציין שתשעה באב לא מעוגן כיום ממלכתי. **בשוק התעסוקה** - ערב תשעה באב הוא יום עבודה רגיל. גם תשעה באב אינו נחשב ליום מנוחה, וככלל, עובדים אינם זכאים להיעדר מהעבודה במהלך יום זה. ועם זאת, מדובר ביום בחירה. משמע, עובד ראשי לבחור יום זה כיום חופשה על חשבון ימי החופשה השנתית, ולמעסיק אסור לסרב לחופשה במועד זה. **במגזר הציבורי** ולפי הסכמים קיבוציים שונים, יום זה נחשב כנוסף לימי החופשה השנתית. **פתיחת עסקים** - לפי "חוק איסור פתיחת בתי עינוגים בתשעה באב", מוסמכים ראשי ערים לאסור על הפעלת עסקים העוסקים במופעי תרבות (תאטרון, קולנוע, הופעות קונצרטים וכו') בתשעה באב. החל משנת 2002, נוספה קביעה מפורשת גם בדבר איסור לפתיחת בתי אוכל. על תיקון זה חתום שמו של שאול נחום יהלום, חבר כנסת מטעם מפלגת המפד"ל. מטרתו הייתה להשוות את הדין לזה החל בליל יום הזיכרון ובליל יום השואה.

התוכנית

אנו מציעים להתמקד בשני עולמות תוכן/מסלולים אפשריים:

- ✓ התמקדות באספקט היסטורי
- ✓ התמקדות בשבירת חומות וחסימים שבטיים בישראל

התמקדות באספקט היסטורי

✓ הפעלת רשות הטבע והגנים לסיורים לכל המשפחה באתרי מורשת עם הדרכה מותאמת זהו רעיון ישים ומהיר, לאור העובדה שמדובר ברשות ממשלתית הכפופה לחוק הישראלי. הרשות מפקדת על אתרי המורשת המרכזיים ביותר במדינת ישראל, הפרוסים מצפון הארץ ועד דרומה. באתרים אלו, יגבשו יחדיו סיורים בסימן חשיפה מחודשת לצדדים הפחות מוכרים במורשת הישראלית. זאת, מתוך מטרה לייצר שיח סביב עבר משותף. סיורים אלו יכולים לגעת בהיבטים שונים של ההיסטוריה היהודית ולשלב את סיפורי החורבן וההתאוששות היהודית לאורך השנים. ניתן לשלב בסיורים אלו הרצאות מרתקות של אנשי היסטוריה, הצגות וסיפורים חווייתיים בהשראת האירועים השונים.

חשוב לציין שהיזמה לשיתוף פעולה עם הרשות רלוונטית במיוחד לאור העובדה שתשעה באב מתקיים במהלך החופש הגדול ומזג האוויר מאפשר זאת. לכן, למרות שמערכת החינוך לא יכולה לקחת חלק אקטיבי בהנחלת היום ומשמעותו – מדובר בחופשה במהלכה הורים מחפשים פעילויות בעבור ילדיהם. פעילות מסוג זה, גם אם תתקיים בלילה בסימן "סיור לילי", יכולה למשוך קהל רב. היותה חגיגתית או בתשלום מוזל (ומסובסד) מהווה פרמטר חשוב ביכולת להנגישה לכלל חברי האוכלוסייה.

✓ שימת דגש על היסטוריה של היום – בהשראת נקודות משבר בהיסטוריה היהודית והתאוששות הרציונל העומד מאחורי מסגור זה הוא שמתוך ההליכה להיסטוריה, הציבור הישראלי יכול להתחבר יותר – ולעשות בעצמו את ההשלכה לגבי ימינו. יום זה יכול אירועים שונים העוסקים בנתיב ההיסטורי של חורבן והתאוששות: סיורים, מוזיאונים, הרצאות, מעגלי שיח, מפגשים עם סופרים וסדנאות כתיבה. הרעיון המסדר של היום הוא האספקט ההיסטורי של חורבנות שונים. אירוע כזה נעשה בעבר בירושלים בהובלת מרכז שז"ר ואנו מציעים לעשות לכך הרחבה והתאמה לכל חלקי הארץ.

התמקדות בשבירת חומות וחסימים שבטיים בישראל

✓ קולות קוראים למוסדות תרבות לפתיחה בתשעה באב בסימן "חשבון נפש ציבורי" בנושא שנתי אירועי תרבות ושיח בערב תשעה באב מתקיימים כיום באופן מצומצם ביוזמת גופים פרטיים ברחבי הארץ²⁶. עם זאת, לצד האירועים הקיימים נדרש עיסוק משותף בנושא חברתי קושר ואחיד.

²⁶ בשנת 2019, לדוגמה, התרחש בתל אביב בחסות ספריית בית אריאל ובית אבי חי ערב סדנאות בשיתוף אמנים שביקש לבחון אירועים תנ"כיים ולפנות לציבור החילוני. גם מוזיאון מגדל דוד בירושלים מנהיג מסורת במהלך הופך ליל תשעה באב ללילה של קריאה במגילה ולימוד משותף, ושינם גם אירועי "הלילה לא לומדים תורה" הנערכים ביוזמת כנס שדרות לחברה.

אנו מציעים קול קורא מטעם משרד התרבות והספורט, המגובה בתמיכות, לפתיחת מוזיאונים ומוסדות תרבות ציבוריים לאירועים בהשראת תשעה באב, כל שנה בנושא אחר. לשם הדגמה, ניתן להכריז על ערב תשעה באב לשנת תשפ"ג כערב בסימן פריפריה גיאוגרפית. הקול הקורא יפנה למוזיאונים, למוסדות התרבות וכדומה להציע פעילויות העוסקות בהעלאת פתרונות, בהצפת בעיות ובהעלאת הנושא לשיח היום הציבורי. הנושא המשתנה יכול לעסוק שנה מסוימת בעליות לארץ, ישראל ופזורה, מלחמות ישראל, קיטוב חברתי וכיו"ב.

למעשה, יתבצע תהליך של "חשבון נפש ציבורי". העובדה שבכל הארץ יתעסקו באותו הנושא, תאפשר ליצור רעיון מסודר ותחושת מחויבות קושרת וממלכתית לסוגיות חברתיות ומדיניות הניצבות בראש סדר היום הציבורי. מהלך כזה יאפשר לגייס את דעת הציבור לכדי נושא מהותי הניצב או נדרש להתייצב על סדר היום וכפוף לרעיון מסדר אחיד שייבחר כל שנה מחדש. העיסוק יכול להיות באמצעות סדנאות, הצגות, מעגלי שיח, תערוכות במוזיאונים, סרטים מותאמים וכיו"ב.

✓ פרויקט "בתים מבפנים" בדגש חברתי - הגדרת תשעה באב כיום הורדת המחיצות האנושיות שאנו בונים לעצמנו

מתוך אותה פרספקטיבה הרואה בתשעה באב כיום הזדמנות להורדת המחיצות, הפסקת העלבונות לאחר – יתקיים פרויקט ארצי שבו יפתחו אנשים את בתיהם למעגלים וסיורים. כפי שמתבצע מדי שנה בערים רבות בדגש ארכיטקטוני, יתבצע הפרויקט בדגש על האדם שבבית – על תרבותו, על סיפורו, ומתוך ההזדמנות ליצור שיח אישי ומקרר לבבות. זהו פרויקט הטומן בחובו הכרות אחרת, הכרות של סיפור, של אדם, של הורדת הסטיגמות והוא יכול להתאים לאוכלוסייה רחבה בישראל.

שותפים אפשריים

- מרכז שז"ר
- רשות הטבע והגנים
- יד בן צבי
- מוזיאונים ציבוריים

סוגיות במערך הקבורה בישראל

"החיים נעימים. המוות שלי; המעבר הוא הבעייתי"

יצחק אזימאוו (אייזיק אסימוב)

הבעיה

אחת הסוגיות המורכבות שבהן נתקלנו שייכת למרחב הפרטי ולמעגל החיים האישי - קבורת אדם. בישראל ישנה מסורת יהודית ארוכת שנים של כבוד המת, והיא אחת המדינות היחידות המאפשרות שירותי קבורה בחינם. אלא אל מול הערך החשוב, הדרך בה זה נעשה מעידה כי המדינה למעשה משכה את ידה מכל עיסוק בנושא והוא מופקר לעשרות, אם לא מאות, גופים פרטיים בעלי אוריינטציה דתית שפועלים ללא סטנדרטיזציה, ללא פיקוח, תיאום ובקרה ובעיקר ללא מחויבות ואחריותיות כלפי האזרח באופן שבו שירות זה ניתן. כמין כן, המענה לאנשים שאינם מוכרים כיהודים על פי ההלכה מוגבל, ולעיתים לא קיים ואופן ההתנהלות של המוסדות מייצר ריחוק וניכור, במקום שדווקא יכול היה לחזק זהות והזדהות.

זהו רגע רגיש מאוד בחייהם של משפחת הנפטר. כשהם עומדים חסרי אונים, לא מבינים מה קורה איתם ומה הם צריכים לעשות כעת. ברגעים אלו הם מוצאים עצמם נתונים למרותו של ממסד דתי, שהם לא בחרו בו, לא מכירים אותו, לא מדבר בשפה שלהם, וכאשר זכויותיהם נפגעות – לא ברור מי הכתובת הנדרשת לתת להם את המענה המתאים. אין דוגמה מובהקת יותר "לואקום" ולמציאות של "אין מדינה" מאשר סוגיית הקבורה בישראל, ואין דוגמה מובהקת יותר לנקודת מפגש של 95% אחוז מהמשפחות בישראל עם הממסד הדתי שהפכה להיות למעשה ל"נקודת חיכוך".

אתגרים גדולים וסבוכים אלו מחייבים רפורמה מערכתית רחבה והקמת רשות קבורה לאומית אשר תאגד את כלל הגופים האמונים בתחום, תוך יצירת סדר ארגוני, הדגשת ערך השירותיות בזמן זה והחזרתה של המדינה לנושא. מסקנה זו נתמכת גם על ידי דוח מבקר המדינה משנת 2020 שהמליץ לקדם חקיקת חוק שירותי הקבורה²⁷ אשר יאגד בתוכו את כלל המרכיבים במתן שירותים לקבורה בישראל. חשוב לציין כי אנחנו לא דוגלים בריכוזיות בתחום זה, אלא בהחזרת תפקידה של המדינה כגוף מתכלל ואחראי על מערך הקבורה בישראל.

אולם, עד שזה יקרה, במסמך זה אנו מתמקדים במספר סוגיות שונות אך מהותיות שאנו מציעים לקדם כבר כעת שיכולים להפוך את אותו נקודת חיכוך לנקודת מפגש. ניגע בארבע סוגיות מרכזיות:

1. ריבוי גופים
2. היעדר מידע ראשוני למשפחות הנפטרים
3. היעדר אפשרות לקבורה אזרחית באזור ירושלים

27

<https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2020/70a/101-burial.pdf?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

4. הסדרת קבורת חיילים לא יהודיים

מתן מענה בסוגיות אלו, יהווה תרומה של ממש עבור מצוקותיהם של אנשים רבים הנתקלים בקושי מול מערך הקבורה הקיים כיום, ועד שיוסדר מענה כללי.

מפת האתגרים והמענים המוצעים

אתגר ראשון: ריבוי גופים

המסגרת הנורמטיבית של קבורה בישראל נשענת על החוקים/תקנות הבאים:

1. החוק לקבורה אזרחית חלופית, תשנ"ו-1996, שבעקבותיו הותקנו תקנות הזכות לקבורה אזרחית חלופית (רישוי תאגידים לענייני קבורה וקביעת נוהלי קבורה), תשנ"ט-1998, אשר מסדירים יחד את נוהלי הקבורה האזרחית בישראל.
2. תקנות הביטוח הלאומי (דמי קבורה), תשל"ו-1976. תקנות אלו מסדירות את עלות דמי הקבורה המשולמת על-ידי הביטוח הלאומי.
3. תקנות שירותי הדת היהודיים (חברות לענייני קבורה), התשכ"ז-1966, לפיהן חובה לקבור באמצעות גוף בעל רישיון קבורה בלבד.

בישראל פועלים שישה גופים ממשלתיים, אשר מעניקים מענים בתחום הקבורה:

1. המשרד לשירותי דת, ובראשם מנהל אגף קבורה;
  2. משרד האוצר הקובע את המסגרת התקציבית לפיתוח בתי עלמין;
  3. משרד הפנים המהווה אחראי לתכנית המתאר הארצית לבתי עלמין באמצעות מנהל תכנון, וכן למרשם הפטירה והענקת תעודת פטירה;
  4. רשות מקרקעי ישראל, אחראית על הקצאת קרקעות לפיתוח בתי עלמין;
  5. המוסד לביטוח לאומי המופקד על תשלומי דמי הקבורה לחברות הקבורה;
  6. משרד הבריאות בלשכות הבריאות המחוזיות אשר מעניקות את רישיונות הקבורה.
- ובתוך שדה זה, המורכב גם כן, פועלות כ-600 חברות קבורה²⁸ (חברות קדישא, מועצות דתיות תאגידים עירוניים), המפעילות 1,200 בתי עלמין. כל גוף קבורה מקבל רישיון קבורה בידי המשרד לשירותי דת, רישיון המתחדש מידי מספר שנים. מבקר המדינה היטיב לתאר את מורכבות בתרשים האחריות והבלגן השורר בין הגופים בדוח שערך בשנת 2020:

²⁸ לפי דוח מבקר המדינה, לפי נתוני המשרד לשירותי דת המעודכנים לאוקטובר 2018, יש בארץ 577 גופי קבורה המחזיקים ברישיון לקבורת נפטרים בקבורה יהודית ואזרחית. במגזר הלא-יהודי מורשים לעסוק בקבורה - 18 אגודות וכנסיות נוצריות ו-16 אגודות מוסלמיות.

ריבוי הגופים הללו יוצר בלגן, חיכוכים הנובעים ממדיניות שונה בין הגופים השונים. בנוסף, ריבוי הגופים מייצר מצב של אחריות מקבילה או ואקום באחריות כתוצאה מפרשנויות סותרות והגדרות שאינן חד משמעיות לחקיקה. אלו, מובילים לכשלים ניהוליים, בזבוז משאבים, חוסר יעילות רגולטורית וזמני תגובה איטיים ביותר²⁹. בנוסף, ריבוי הגופים והיעדר אחריות מתכללת של המדינה מביא למצב שבו אין בישראל סטנדרט אחד בתחום הקבורה. אין שום תרשים זרימה אחיד שניתן כיום לשרטט לטובת מי שמתו מוטל לפניו וצריך לפעול על מנת לקבור אותו במהרה. מהי המתודה המנחה לקבורת אדם בישראל? אילו מנהגים מקיימים בארץ ישראל ואלו לא? כל גוף עם הסטנדרט שלו. כל גוף עם אופן התנהלות משלו. לא דומה הגוף שינהל את הקבורה ביישוב בית אל, לגוף שינהל את הקבורה בתל-אביב או בנתיבות.

המענה

אנו מציעים לייצר נוהל ארצי אחיד לטיפול בנפטרים ולקבורה. הדבר המרכזי שיש לבצע הוא יצירת סטנדרטיזציה אחידה לכלל הגופים המנהלים את הקבורה בישראל. סטנדרטיזציה זו תתחיל בכתיבת נוהל אחיד לקבלת רישיון וכזה שיאגד את הכללים שכל גוף קבורה מחויב לעמוד בהם ולהתנהל על פיהם בליווי המשפחה. הסמכות הכי יעילה לבצע

<https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2020/70a/101-burial.pdf?AspxAutoDetectCookieS=29&uport=1>, שם בעמ' 53.

את הליך הסטנדרטיזציה המדובר הוא גוף שיתכלל את הנושא מטעם המשרד לשירותי דת, והוא זה שיהיה אמון על התייעצות, יצירת מתווה אחיד ונוהל ברור וסדור שכלל הגופים יידרשו לעמוד בו במעמד מתן/חידוש הרישיון.

אתגר שני: היעדר מידע ברגעים הראשונים של הפטירה

בעיה נוספת הנגזרת **במישרין** מריבוי הגופים העוסקים במתן שירותי קבורה בישראל היא בעיית השירותיות בתהליך הקבורה בישראל. לאור ריבוי הגורמים והיעדר הסטנדרטיזציה הקיימת, מערכת הקבורה נראית בעיני רבים מסורבלת, מאתגרת וקשה מאוד. זהו נושא רחב מאוד שנגזר כתוצאה מהיעדר גוף מתכלל, והיריעה כאן קצרה מלהכיל. לאור זאת אנו מבקשים להתייחס לנקודה אחת בתוך המרחב הזה שיכולה להקל באופן משמעותי על האופן שבו משפחות נפטרים נאלצות להתמודד רגע אחרי הפרידה מיקירם בצורה פשוטה ויישומית.

ברגע שאדם נפטר, משפחתו נדרשת לדאוג במהירות להליך הקבורה. באותו רגע מבלבל וקשה, **אין גוף מרכז או מסמך רשמי** שמלווה את משפחות הנפטרים בשאלות פשוטות אך מורכבות כמו: אילו הוצאות נדרשות למשפחת הנפטר ואילו הוצאות אסור לדרוש מהמשפחה? מהן זכויות המשפחה? מהן נהלי הקבורה והשבעה? האם בן אמור להחזיק את ארונו של אביו או לא? ומה צריך לדעת ואל מי צריך לפנות? מהם המנהגים לקבורת אדם בארץ ישראל? אלו שאלות רבות שלא ניתן עליהן מענה, ולעיתים המשפחה מגלה זאת רק באמצע ההלוויה ולעיתים גם באמצע השבעה.

המענה

אנו מציעים לייצר **סטנדרטיזציה והנגשה של הכללים באמצעות הקמת מסמך רשמי/אפליקציה/אתר אחד** ופשוט שיחולק או שפרטיו ימסרו בבתי חולים, על ידי המשטרה והגופים הרשמיים שפוגשים את המשפחה בעת פטירת קרובם. קיימים היום אתרים שונים לכל אחד מחברות הקבורה, אך לא קיים אתר אחד שמאגד את כלל המידע³⁰. מסמך/אתר זה ירכז את כלל המענה הנדרש להתמודדות המשפחה עם פעולות הראשונות שהיא נדרשת לבצע עם היוודע מותו של הנפטר וייצר בהירות וסיוע ברגעים קשים אלו. זוהי פעולה משלימה ונדרשת לפעולת הסטנדרטיזציה שהוצעה בסעיף הקודם.

מסמך/אתר מעין זה ישרת את המטרות הבאות.

- ✓ המסמך ייצר סטנדרטיזציה במתן השירות בין כלל הגופים הפועלים.
- ✓ המסמך יסייע בהכנת משפחות הנפטרים לפעולות שהם נדרשים לעשות ביום-יומיים הראשונים, יומיים מורכבים מאוד באופן אישי שבהם יש לקבל החלטות שונות על אופן הקבורה, מיקום הקבורה ומאפייני הטקס.
- ✓ אתר/מסמך זה יכול לייצר תהליך מדהים בהפיכת נקודת החיכוך וחוסר האונים שמורגש על ידי משפחות רבות בעת פטירת יקיריהם לנקודת מפגש יהודית שיכולה להעניק משמעות, רגישות ותמיכה כוללת, תוך הגברת זהות ממלכתית.

³⁰ קיימים היום אתרים שונים שמספקים מידע, אלא שכל חברה מחזיקה באתר אחר וישנם כ-600 חברות.

אנו מציעים כי **המסמך/אתר** זה יכיל בתוכו **הסבר אחיד** אודות הליכים פרוצדורליים אשר אמורים להתבצע על ידי המשפחה, והליכים פרוצדורליים הניתנים בידי חברות הקבורה, כמו לדוגמה הפרטים הללו:

1. אילו הוצאות נדרשות למשפחת הנפטר ואילו הוצאות אסור לדרוש מהמשפחה;
2. מהן זכויות המשפחה;
3. מהם נהלי הקבורה והשבעה;
4. גורמים מקצועיים ופסיכולוגים שהם יכולים לגשת אליהם בעת הצורך;
5. מה צריך לדעת ואל מי צריך לפנות.

אותו מסמך/פרטים לאתר יינתנו למשפחה על ידי בתי החולים, בתי האבות, מד"א או המשטרה עם הכרזה על מותו של אדם.

*** חשוב לשים את הדעת כי בצה"ל קיים מתווה להתמודדות עם משפחות וניתן ללמוד מהם על המתווה הקיים ולאמצו בשינויים המחויבים בשדה האזרחי³¹.

אתגר שלישי: אפשרות לקבורה אזרחית באזור ירושלים

העובדה שקבורה הפכה בישראל להליך דתי, מייצרת בעיות רבות מול אלו שאינם יהודיים לפי ההלכה ואינם רוצים שהקבורה תתנהל על פי עקרונות אלו. המענה האפשרי לנפטרים אלו הוא מצומצם. ככלל, כיום בארץ קיימים 33 בתי עלמין אזרחיים בלבד, כאשר 16 מהם מספקים שירות לקבורת תושבי המקום בלבד, 14 מהם מספקים שירות לתושבי המקום ולתושבים מאיזורים סמוכים, ו-3 בתי עלמין הינם כלל אזרחיים, כאלו שבהם נפטר יכול להיקבר בלי קשר למקום מגוריו: באר שבע, גבעת ברנר ועמק חפר³².

מציאות זו של מיעוט בבתי עלמין אזרחיים לצד הגבלת אזרחים שיכולים להיקבר בבתי עלמין אלו לפי פרמטר של אזור מגורים היא לא פשוטה בכלל. אחד המקומות המרכזיים בהם אין כלל אפשרות להיקבר בבתי עלמין אזרחי במרחק סביר היא **העיר ירושלים**. מבקר המדינה אף הקדיש פרק שלם לנושא בדוח האחרון משנת 2020³³. בעיר ירושלים אין בית עלמין אזרחי ולתושבי המקום אין אפשרות להיקבר בבתי עלמין סמוכים. כך יוצא מצב אבסורדי שבו אם משפחה מעוניינת לקבור נפטר שמקום מגוריו היה בירושלים בקבורה אזרחית, הם יאלצו לקבור אותו או באחד משלושת בתי העלמין הכלליים: באר שבע, גבעת ברנר או עמק חפר. המצב האבסורדי בירושלים, והעמדה הקשיחה ביחס למקום הקבורה מחזקת את תחושת ההפליה בזכותו של אדם להיקבר על פי צו מצפונו.

המענה

³¹ ראה המתווה הצבאי (מעודכן לשנת 2017).
³²

https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/d8835f92-2e71-ec11-813d-00155d040314/2_d8835f92-2e71-ec11-813d-00155d040314_11_18434.pdf, . שם בעמ' 2.

³³ <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2020/70a/101-burial.pdf?AspxAutoDetectCookieSuport=1>, . החל מעמ' 204.

אנו ממליצים להרחיב את מיקום הקבורה האפשרי בתקנות בבתי העלמין האזרחיים הקיימים, כדי לענות על מצוקת אפשרות הקבורה, וביתר שאת - בעיר ירושלים³⁴. צעד מעין זה יפחית את תחושת הכפייה המורגשת ביחס לזכות לקבורה האזרחית, אשר מופקדת בידי השר לשירותי דת.

במעלה אדומים קיים בית עלמין אזרחי המנוהל על ידי החברה לתכנון ופיתוח. בית עלמין זה מיועד אך ורק לתושבי המקום וליושבים המוגדרים ברשימה (תושבי כפר אדומים, קדר, מעלה אדומים, נופי פרת, אלון, עלמון, גבע בנימין ומצפה יריחו) – אנו מציעים להרחיב את האפשרות גם לתושבי ירושלים המעוניינים להיקבר בקבורה אזרחית שם.

במידה ותהיה אפשרות לצעד משמעותי יותר ורצון להגדלת האפשרות להיטמן בבתי עלמין אזרחיים, אנו מציעים שהמשרד לשירותי דת יכריז על הפיכת בתי העלמין האזרחיים לבתי עלמין אזרחיים שגם תושבים שאינם בני המקום יוכלו להיטמן שם. הכרזה זו יכולה להיות צעד נוסף בהגדלת השירותיות במערך הקבורה והפיכת הצעד של קבורה לצעד נגיש יותר הנתון לבחירתו של אדם ומשפחות.

אתגר רביעי: קבורת חיילים לא יהודיים בתוך בתי עלמין צבאיים

האתגר האחרון אליו אנו מציעים להידרש - סוגיית קבורת חיילים גויים בבתי עלמין צבאיים³⁵, המעוררת התמודדות עם שאלת חיילים שיהדותם מוטלת בספק או שהיו באמצע הליך גיור ומשרד הביטחון אמון על בתי העלמין הצבאיים.

סוגיה זו נידונה שנים רבות, עוד בידי הרב הצבאי הראשון, הרב שלמה גורן, וביתר שאת בעת כהונתו של הרב ישראל וויס, אשר נדרש לסוגיה בעקבות העלייה הגדולה מברית המועצות לשעבר במהלך שנות התשעים שהביא למצב שבו ישנם חיילים רבים שיהדותם מוטלת בספק.

המתווה אותו הציע הרב וויס, בהיוועצו עם הרבנים יוסף שלום אלישיב, הרב מרדכי אליהו והרב עובדיה יוסף זצ"ל, היה להקים חלקות ייעודיות לחללים שאינם יהודים באמצע בית הקברות. המתווה שלאחריו הוצע על ידי הרב רפי פרץ, שאמר כי יש לקבור חייל גוי עם חייל יהודי באותו בית קברות במרחק 4 אמות.

הדבר יצר קושי פרקטי בלתי אפשרי, ובשנת 2017 הוחלט לקבור חיילים אלו במרחק 2 מטרים מהקבר האחרון בשורת החללים היהודים. גם החלטה זו עוררה מחאה רבה, ובהתאם לכך, גובש מתווה חדש חלופי לפיו חלל שאינו יהודי ייקבר בעומק 20 ס"מ עמוק יותר משאר הקברים בשורה וסביב ארון הקבורה תותקן מחיצה נוספת מבלוקים או ממתכת. מתווה זה עומד עד היום והוא ראוי לפי דעתנו.

אלא, שחשוב לציין כי כל רב צבאי ראשי רשאי להציג את מדיניותו כלפי קבורת חיילים לא יהודים בהתאם לזרם ההלכתי-רבני אליו הוא משתייך. מצב זה יוצר חוסר יציבות וחילופי מדיניות תכופים עם כל רב חדש שנתמנה.

34

https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/d8835f92-2e71-ec11-813d-00155d040314/2_d8835f92-2e71-ec11-813d-00155d040314_11_18434.pdf

35 המסגרת הנורמטיבית להוראות קבורת חיילים מעוגנת בסעיף 4 לחוק בתי הקברות הצבאיים, התש"י-1950.

המענה

לאור זאת, אנו ממליצים להידרש לפתרון קבוע אשר מוסכם על כולם, תוך הידברות עם כלל הגורמים הרלוונטיים (משרד הביטחון, הרבנות הצבאית, רבנים מקומיים וכיו"ב), ולקבע את הפתרון האחרון - חלל שאינו יהודי ייקבר בבית העלמין המיועד לכלל חיילי צה"ל וליד חללים יהודים אחרים, אך הוא ייקבר בעומק 20 ס"מ עמוק יותר משאר הקברים בשורה וסביב ארון הקבורה תותקן מחיצה נוספת מבלוקים או ממתכת - כפתרון יציב ועקבי באמצעות עיגון בהוראת פיקוד עליון (הופ"ע). הדבר ימנע מחלוקות תקופות שצצות על רקע דת ומדינה, ויפחית את האנטגוניזם הציבורי סביב הנושא.

✓ כינוס כלל הגורמים הנוגעים בדבר - והחלטה משותפת על פתרון קבוע. בחינת המתווה הקיים כיום, והחלטה האם זהו המתווה המכבד ביותר עבור קבורת חיילים שאינם יהודים.

✓ סטנדרטיזציה, עיגון המתווה המוסכם בהוראות פיקוד עליון (הופ"ע), על מנת להימנע משינויים במתווה הנקבע.

קשיים בהצעות לפתרון

חשוב לשים את הדעת על כך כי הנוהל שאנחנו רוצים לקבע כנוהל קבוע מתקיים היום הלכה למעשה, ויש לשאול האם פתיחתו לדיון מחודש ועיגון שלו בהוראות פיקוד העליון (הופ"ע) ייצר נקודת חיכוך והקצנת עמדות ולא נקודת מפגש ותועלת, אשר אותה אנו מבקשים להשיג.

***

בסיום הפרק העוסק בסוגיה זו חשוב לנו לחזור ולהציע כי המענה הנכון להערכתנו היה בהגדרת רשות קבורה לאומית ושינוי מבני עמוק של המודל של קבורה בישראל שיבצעו תהליך עומק וארוך טווח של רפורמה כוללת המערך הקבורה בישראל. רפורמה זו תעסוק בשאלות הגדולות הכרוכות בצפיפות הקבורה, סוגיות כלכליות, השירותיות ובהסדרה כוללת ומארגנת של גוף זה. יחד עם זאת, אנו סבורים כי באמצעות הפתרונות שהעלינו ניתן להיטיב עם כמה שיותר אוכלוסיות, ועם כל אזרח הנדרש לסוגיה כחלק ממעגל החיים עד לקיומה של רפורמה מלאה.

מצ"ב הצעות קיימות בנושא שינוי לוח החופשות מהעשור האחרון:

המציע	שם ההצעה	שנת ההצעה	קווי היסוד המרכזיים	התייחסות העברי ללוח	הרציונלים המנחים	הצעות דומות שעלו
ח"כ שרן השכל	הצעת חוק לימוד חובה (תיקון – התאמת לוח החופשות לימי העבודה במשק), התשפ"ב-2022	2022	<p>1. מעבר לשבוע לימודים מקוצר.</p> <p>2. התחלת שנת הלימודים ב-1 באוגוסט וסיומה ב-30 ביוני.</p> <p>3. יתקיימו החופשות הנ"ל: (1) חופשת חגי תשרי תחל ביום כ"ט באלול ותסתיים ביום כ"ב בתשרי;</p> <p>(2) חופשת החנוכה תחל ביום כ"ה בכסלו ותסתיים ביום ב' בטבת;</p> <p>(3) חופשת פורים תחל ביום י"ג באדר ותסתיים ביום ט"ו באדר;</p> <p>(4) חופשת פסח תחל ביום י"ד בניסן ותסתיים ביום כ"א בניסן;</p> <p>(5) חופשת שבועות תחל ביום ה' בסיוון ותסתיים ביום ו' בסיוון;</p> <p>(6) חופשת יום העצמאות תחול ביום העצמאות כמשמעותו</p>	לא קיימת. מוצע להתחיל ב-1 באוגוסט.	<p>טיפול בשלוש השלכות:</p> <p>1. צמצום פגיעה בילדים הנותרים ללא השגחה הורית ומסגרת חלופית.</p> <p>2. עלויות כבדות להורים עבור מסגרות חלופיות או אובדן ימי עבודה.</p> <p>3. פגיעה בפריון ובתוצר של המשק הישראלי.</p>	"הצעות חוק דומות בעיקרן הונחו על שולחן הכנסת העשרים על ידי חברת הכנסת מירב בן ארי וקבוצת חברי הכנסת (פ/4889/20), על שולחן הכנסת העשרים ואחת על ידי חבר הכנסת רועי פולקמן (פ/384/21), על שולחן הכנסת העשרים ושתיים על ידי חבר הכנסת איתן גינזבורג (פ/267/22) ועל ידי חבר הכנסת איציק שמולי (פ/429/22), על שולחן הכנסת העשרים ושלוש על ידי חבר הכנסת איתן גינזבורג (פ/297/23) ועל שולחן הכנסת העשרים וארבע על ידי חבר הכנסת איתן גינזבורג (פ/1537/24)"

המציע	שם ההצעה	שנת ההצעה	קווי היסוד המרכזיים	התייחסות ללוח העברי	הרציונלים המנחים	הצעות דומות שעלו
			בחוק יום העצמאות התש"ט-1949.			
ועדת משנה לבחינת ימי הלימודים במערכת החינוך	המלצות לשינוי ימי חופשות בתי הספר וגני הילדים בישראל ³⁶	יולי 2017	1. הצמדת לוח השנה העברי ללוח החופשות. 2. פיזור 5 ימי חופשה לטובת סופי שבוע ארוכים (יצירת "גשרים") 3. ביטול החופשה בימי האסרו-חג, שאינם נושאים משמעות דתית, בתמורה לימי חופש אחרים. 4. מתן 3 ימי בחירה למורים כ"פיצוי". 5. בית הספר של החופש הגדול. מצ"ב האופציה המומלצת ללוח החופשות.		1. חסכון כלכלי למשק, עקב צמצום הפער בין מספר ימי החופש של הילדים למספר ימי החופש של ההורים. 2. תכנון נכון יותר ישפיע דרמטית על שוק התיירות.	
בנק ישראל	העלאת רמת החיים בישראל באמצעות הגדלת	אוגוסט 2019	1. שבוע לימודים של חמישה ימים. מורים יעבדו ארבעה ימים בשבוע. 2. החזרת שעות ההרואה של ימי שישי על ידי הוספת	לא קיימת.	שיפור פריון העבודה במדינת ישראל לעומת הפריון במדינות OECD-	

³⁶ המלצות לשינוי ימי חופשות בתי הספר וגני הילדים בישראל, ועדת משנה לבחינת ימי הלימודים במערכת החינוך, 2017.

המציע	שם ההצעה	שנת ההצעה	קווי היסוד המרכזיים	התייחסות ללוח העברי	הרציונלים המנחים	הצעות דומות שעלו
	פריין העבודה ³⁷		ימי לימודים במקום ימי החופשה הנהוגים כיום.			
ארגון הורים עובדים לשינוי	הצעה לשינוי מבנה שנת הלימודים-עדכון, ינואר 2013 ³⁸	ינואר 2013	1. העקרון המנחה: ניתוק התלות בארגוני המורים ופעולה לפי חזון פדגוגי וערכי. 2. קיצור שבוע הלימודים לחמישה ימים (ביטול 37 ימי לימודים השווי ערך ל-23 ימים רגילים) והעברת שעות הלימוד שיתפנו לקיצור החופשות.	קיימת באופן חלקי. מומלצת פתיחת שנת הלימודים ב-20/8 בין היתר במטרה לאפשר זמן לימוד משמעותי לפני חגי תשרי.	1. לוח החופשות מיושן ולא רלוונטי. 2. פגיעה בפרנסת ההורים. 3. פגיעה במשק הכלכלי.	
הצעת פורום קהלת	מכתב לשרת החינוך בנושא שינוי לוח החופשות בשנת תשפ"ב* להשיג את המכתב	יוני 2021	1. ביטול לימודים בימי שישי. 2. ביטול 20 ימי חופשה במהלך השנה (שלושה ימי אסרו חג, יום בל"ג בעומר, יום בתענית אסתר, חמישה ימים לפני פסח), פתיחת שנת הלימודים ב-20 באוגוסט.	לא קיימת. מומלץ על פתיחת שנת הלימודים ב-20/8.	4.	

³⁷ דוח מיוחד של חטיבת המחקר: העלאת רמת החיים בישראל באמצעות הגדלת פריין העבודה, אוגוסט 2019.
³⁸ הורים עובדים לשינוי, הצעה לשינוי מבנה שנת הלימודים – עדכון, ינואר 2013. https://drive.google.com/file/d/12Mjc_408QGV66i16L7dOpanrgB0UUwOE/view

המציע	שם ההצעה	שנת ההצעה	קווי היסוד המרכזיים	התייחסות ללוח העברי	הרציונלים המנחים	הצעות דומות שעלו
			3. מתן שמונה ימי חופשה גמישים למורים.			
הצעת הנהגת ההורים הארצית לשנת תשפ"ב		מאי 2021	1. הצעה נקודתית בנוגע ללוח שנת תשפ"ב.		פורסם ברקע מגפת הקורונה.	

חגי הדתות השונות שנת הלימודים תשפ"ב 2021-2022

הערה	תאריך	ימים	דת
חגי המוסלמים			
*** (נתון לשינוי)	19.10.2021	1	יום הולדת הנביא מוחמד
*** (נתון לשינוי)	30.4.2022-2.5.2022	3	עיד אל פיטר – חג הפסקת הצום
*** (נתון לשינוי)	7.7.2022-10.7.2022	4	עיד אלאדחה – חג הקורבן
*** (נתון לשינוי)	30.7.2022	1	מוחרם - ראש השנה ההג'רית
חגי העדה הדרוזית			
*** (נתון לשינוי)	7.7.2022-10.7.2022	4	עיד אלאדחה – חג הקורבן
	25.1.2022	1	חג הנביא אלח'דר (אליהו הנביא)
	225.4.2022-28.4.2022	4	חג הנביא שועייב (יתרו)
	10.9.2022	1	חג הנביא סבלאן
חגי הנוצרים פרוטסטנטים/קתולים			
	25.12.2022-26.12.2022	2	חג המולד
	1.1.2022	1	ראשית השנה
	6.1.2022	1	חג ההתגלות
	2.4.2022	1	יום שישי לפני הפסחא -יום הבשורה
	4.4.2022-5.4.2022	2	פסחא
	13.5.2022	1	העלייה השמימה
	23.5.2022-24.5.2022	2	שבועות
חגי הנוצרים אורתודוקסים			
	7.1.2022-8.1.2022	2	חג המולד
	14.1.2022	1	ראשית השנה
	19.1.2022	1	חג ההתגלות
	30.4.2022	1	יום שישי לפני הפסחא
	2.5.2022-3.5.2022	2	חג הפסחא
	10.6.2022	1	עלייה השמימה
	20.6.2022-21.6.2022	2	שבועות